

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Ateliér arteterapie

Bakalářská práce

Arteterapie se závislou klientkou vydělávající si prostitucí

Art Therapy with the client addicted on addictive substances
earning by prostitution

Vypracoval: Tereza Klorová
Vedoucí práce: Mgr. Jana Kouřilová, Ph.D.
České Budějovice 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č.111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz, provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

Tereza Klorová

Anotace

Tato bakalářská práce ukazuje průběh, možnosti a meze arteterapeutické práce s klientkou závislou na návykových látkách, vydělávající si prostitucí, v jejím přirozeném prostředí. V teoretické části popisuje možné příčiny vzniku závislosti, sociální aspekty prostituce, dále pak využití a přínosy rožnovské arteterapie se ženami, které pracují v sexbyznysu. V praktické části je kazuistika klientky, její obsáhlá produkce, následná interpretace a popis terapeutického procesu. V závěru se zabývá i etickým hlediskem a nástrahami, na které může arteterapeut narazit při vykonávání práce v terénu s danou cílovou skupinou.

Anotation

This bachelor thesis shows the course, possibilities and limits of ArtTherapeutical work with a client dependent on addictive substances, earning prostitution, in her natural environment. The theoretical part describes possible causes of addiction, social aspects of prostitution, and the use and benefits of Roznov ArtTherapy with women who work in sexbusiness. The practical part is the client's case study, her extensive production, subsequent interpretation and description of the therapeutic process. In conclusion the thesis deals with the ethical aspect and the pitfalls that the ArtTherapist can encounter when performing field work with given target group.

Klíčová slova: : rožnovská arteterapie, závislost, prostituce, sexbyznys, interpretace

Keywords: The Roznov Art Therapy, addiction, prostitution, sex business, interpretation

Poděkování

Děkuji vedoucí práce Mgr. Janě Kouřilové, Ph.D za odborné vedení a cenné připomínky poskytnuté během zpracování mé práce, také celému Ateliéru arteterapie a J. D.

Obsah

1. Úvod	7
Teoretická část	
2. Historie prostituce	9
2. 1. Průřez historií prostituce ve světě	9
2. 2. Prostituce v Českých zemích	11
2. 3. Sociální aspekty prostituce	12
3. Závislosti	14
3. 1. Omamné a psychotropní látky	14
3. 2. Závislost a vznik závislosti na drogách	15
3. 3. Gambling	18
4. Arteterapie jako nástroj v léčbě závislostí	19
4. 1. Rožnovská arteterapie	20
5. Osobnost terapeuta a terapeutický vztah	23
Praktická část	
6. Kazuistika klientky Marie	25
6. 1. Zdravotní a sociální anamnéza	25
6. 2. Popis prostředí pro arteterapii	26
6. 3. Zadání, analýza a interpretace výtvarného projevu	28
6. 4. Shrnutí	53
7. Možné nástrahy arteterapeutické práce v terénu s danou cílovou skupinou, etický problém	54
8. Závěr	55
9. Seznam použité literatury	57

1.Úvod

Jako zaměstnanec Streetworku a terénní služby Viktorie, která se zaměřuje na oblasti se zvýšeným výskytem prostituce a závislých jedinců na omamných a psychotropních látkách, jsem měla skvělou příležitost k navázání kontaktu a možnost blíže pozorovat problematiku cílové skupiny se zaměřením na možnosti využití arteterapie.

Pro začátek bych ráda upřesnila, co přesně náš program zahrnuje. Služba terénního programu Viktorie se věnuje spádové oblasti Českého Krumlova v oblasti s rozšířenou klubovou a pouliční prostitucí. Základním cílem je prevence pohlavně přenosných chorob, klientkám rozdáváme kondomy, menstruační soft tampóny, lubrikační gely, kapesníčky pro intimní hygienu a především je testujeme screeningovými testy z kapilární krve na nemoci HIV, syfilis a žloutenky typu B a C. Poskytujeme informace o možnosti léčby, jak infekčních onemocnění, tak o léčbě závislostí. Klientky upozorňujeme na důsledky rizikového chování a o možnostech prevence. Ideálním výstupem naší služby může být i úplný odklon od tohoto způsobu života.

Kromě prostitutek komunikujeme s provozovateli těchto podniků, obsluhou, občas i se zákazníky. Tuto terénní službu poskytujeme každý čtvrtek.

Se záměrem aplikování arteterapie na ženy pracující v sexbyznysu však vyvstala základní otázka, k čemu by byla arteterapie dobrá právě ženám, které si takto vydělávají a zdali je vůbec vhodné vykonávat arteterapii v klubech, zapadlých hostelech, případně v privátních bytech, kde provozují prostituci.

Během posledních 16 měsíců jsem každých 14 dní navazovala kontakt nejenom v rámci svého zaměstnání, ale zkoušela jsem ženy – prostitutky oslovit s možností arteterapeutické práce v jejich prostředí působení. Nebylo snadné jim zprvu vysvětlit, co znamená pojem arteterapie, v čem spočívá zmíněná „terapie“ a v neposlední řadě můj záměr. Jako nejzásadnější problém směrem k mé práci jsem vnímala fakt, že oslovené ženy si o žádnou terapii neřekly. Neměly zájem být předmětem nějakého zkoumání, natož pak terapie. Když se v rámci rozhovoru dozvěděly, že by musely malovat a ještě k tomu vodovými barvami, nechtěly o tom ani slyšet. U některých trvalo mnoho měsíců, než se samy začaly vyptávat, nebo je neutěšená situace dovedla k myšlence, že by se samy rády staly objektem zájmu jinak, než za úplatu a v oblasti sexuálního ukojení. Hned na počátku

mi bylo jasné, že nebude možné tyhle ženy někam odvézt, do prostředí pohodlného jak pro terapeuta, tak pro ně. Rozhodla jsem se tedy oslovovat ženy s možností určit si místo konání dle jejich uvážení. Všimla jsem si, jak důležitý pro ně byl fakt, že mě znají ze služby, kterou naše organizace poskytuje. Nemusely tedy řešit nějaké obavy z toho, že se v jejich blízkém okolí povaluje nějaká injekční stříkačka, případně rovnou omamné látky, nebo že se ukáže jejich zákazník. Nemusely řešit ani stud, ani si nemusely dávat „pozor na jazyk“.

Setkávala jsem se jak se ženami, které nabízely své služby na ulici, tak v klubech. Zásadní rozdíl mezi nimi vnímám tak, že na ulici stojí prostitutky především závislé na drogách a často také na hracích automatech, zatímco v klubech panují celkem jasná pravidla, která jakékoliv užívání nelegálních látek zakazují. Také důvody k volbě vykonávání sexuálních služeb vlastním tělem za úplatu se liší. Na ulici většinou ženy prostituují především kvůli finančním prostředkům na metamfetamin a na předražené nájemné v ubytovnách. V klubech jsou ženy opravdu z rozličných důvodů. Mladší ročníky mají často partnery, děti, celkem fungující rodiny. Prostituci dělají, protože nemohou sehnat zaměstnání, nebo odmítají chodit do práce od pondělí do pátku, na osmihodinovou pracovní dobu za malou mzdu. Často ženy vypovídají, že partner, či manžel o jejich práci prostitutky neví, případně mají za to, že ženy jen tancují tzv. pole dance. Mají představu, že si našetří dostatečné množství finančních prostředků a poté sexbyznys opustí.

Dále jsem se v klubech setkala se staršími ročníky žen, které musejí živit velké rodiny, nebo platit dluhy vytvořené manželem.

Obecně na mě ženy, které pracují v klubu, působí více vyrovnaným dojmem a jasným cílem a představou, jak o nabízených službách, tak i o intenzitě a délce této práce. Také podmínky tomu nahrávají – neplatí se část provize z úkonu, jak tomu bývalo dříve, ale ženy si pronajmou pokoj za jasně danou cenu na den, týden, nebo měsíc a tím si se všemi svými vydělanými penězi hospodaří samy.

Pro mou bakalářskou práci jsem nakonec zvolila kazuistiku výtvarné produkce a následné interpretace jedné ženy tzv. z ulice, závislé na již zmíněném metamfetaminu a na hracích automatech. S ní, jako s jedinou se mi podařilo nashromáždit dostatečné množství produkce, trávila jsem s ní nejvíce času a troufám si říct, že se povedlo navázat terapeutický vztah.

V teoretické části textu se proto budu snažit shrnout jak problematiku drogové závislosti, způsoby její léčby, patologického hráčství, tak historii prostituce a její sociální aspekty. Oboje je podstatné pro náhled na výtvarnou produkci a klientčino prožívání.

2. Historie prostituce

Za posledních 2500 let neexistuje žádná společnost, která by dokázala vymýtit prostituci. Neexistuje ani žádná souvislost, jestli má vliv na výskyt prostituce blahobyť, či vysoká míra nezaměstnanosti. Tradiční morálka předpokládá vyšší sexuální aktivitu mužů a pasivní povolnost žen. „*Při pohledu na dějiny lidské sexuality musíme připustit, že člověk opravdu není a nemůže být monogamní bytost. A záleží na každém jedinci, jak se s tímto biologickým faktem vyrovná.*“ (Chmelík, J. 2003, str. 55).

Čím hlouběji do historie půjdeme, tím více se budeme paradoxně setkávat s tolerancí vůči prostitutkám a potřebou prostituce.

2.1. Průřez historií prostituce ve světě

Ženy nabízející sexuální potěšení se nazývali kněžkami a to již ve starém mezopotámském eposu o Gilgamešovi, jehož stáří se datuje na 4000 tisíce let. Jako správný hrdina je Gilgameš krásný, osamělý se silnou sexuální potřebou. Jeho okolí věří, že jeho nenechavost se pojí s nudou. Bohové mu tedy stvoří druha stejně rovného druha Enkida. Do příběhu vstupuje kněžka Ištar, která postupně z Enkida udělá civilizovaného člověka. (Ringdal, 2000)

Jak jsem výše již zmínila, prostituce se nese světem opravdu dlouhá tisíciletí. Na ukázkou jsem si vybrala ještě jeden příběh a to z Genesis.

„*Nejstarším dochovaným vyprávěním o prostituci je poučný příběh ze Starého zákona. V První knize Mojžíšově, Genesis, se setkáváme se ženou jménem Tamar, snachou Judy, jednoho ze dvanácti bájných praotců izraelského lidu.*“¹

Ringdal (2000) ve své knize poukazuje na příběh ve kterém jde o to, jak se Tamar, kterou dle tehdejších zvyklostí koupil otec Juda pro svého nejstaršího syna, díky prostituci snažila

¹ RINGDAL, Nils Johan. Nejtěžší povolání světa, st. 33, 2000

očistit své jméno. Manžel s Támar odmítal sexuální styk a své semeno vypouštěl na zem. Otec tedy pro neplodnost vrátil ženu jejím příbuzným. Támar nevěřila, že je neplodná, proto se přestrojila za kněžku – prostitutku a nabídla se v přestrojení za úplatu tchánovi, ten ženu oplodnil a ta ho pak na základě získaných důkazů usvědčila že je otcem jejího dítěte a že vina neplodnosti nebyla na její straně. Příběh je datován 1000 př. Kr.

Tehdy nebyla hanba prodávat své tělo, pokud žena vykonávala své povolání daleko od svých příbuzných. Hanba padala na muže, kteří se zdráhali za službu zaplatit.

Ve Starém zákoně je mnoho odkazů a varování před prostitutkami. Většinou jde o pejorativní ženské vlastnosti. Souvislost můžeme hledat u prvotního hříchu Adama a Evy. Evy – ženské vlastnosti mohly zapříčinit následný úpadek lidstva a vyhnání z ráje.

Posuneme se v čase do starověkého Řecka. Kolem roku 400 př. Kr. se mluvilo o prostitutkách jako o hetérách. *“Jediné ženy, které muži považovali za plnohodnotné, a to vzdělané luxusní prostitutky – hetéry.”* (Rindgal, 2000). Když se Řecká města začala sjednocovat, dávali Řekové najevo svojí estetickou sexualitu oproti barbarským Peršanům. Vznikaly tak díla, kde hetéry, které jako jediné ženy zobrazovali nahé, byly vždy štíhlé a krásné, řečtí muži byli zase svalnatí s menším, zato infibulovaným pohlavním orgánem. Barbaři byli zobrazováni jako tlustí, škaredí a s uvolněnými pyji. (Rindgal, 2000)

Ve starověkém Řecku byl zaznamenán první fungující „veřejný dům“, kde zaměstnané obyvatelky platily daně. Kromě blaha pro lid je používali také k léčbě homosexuality.² Jistý počátek diskriminace přichází s nástupem křesťanství. Represe však prostituci nevymýtily, naopak církve začala domy - nevěstince pronajímat, tak začal dohled nad veřejnými domy jak světský, tak církevní. Může nám přijít na mysl souvislost mezi nynějším modelem, kdy je snaha mnoha organizací zlegalizovat prostituci a přimět tak prostitutky platit daně a tím je začlenit do společnosti. Historické snahy zřejmě ale nebyly tak o resocializaci, jako o majetku.

Jako zajímavé v souvislosti s řešením prostituce dnešní společností mi přijde řešení ve Francii v 11. Století, kdy se zbožný Ludvík IX rozhodl bojovat proti nemravnosti poddaných a snažil se prostitutky převychovat a nabízel jim domy, když přestanou provozovat své povolání. O sto let později už byla snaha vytlačit veřejné domy a prostitutky do určitých

² RINGDAL, Nils Johan. Nejtěžší povolání světa, st. 12

lokalit. Dokonce již tehdy měly ženy seskupené v těchto lokalitách povinné prohlídky doktorem. (Chmelík, 20003)

V 15. Století v Římě byly prostitutky označovány červenou stužkou, nebo odznakem. Platily daně a měli k dispozici lékaře, v té době se rozmohla epidemie syfilis.

Ve Spojeném království Velké Británie a Irska za vlády Jiří III existoval první dvorní nevěstinec, kde pracovaly speciálně vyškolené prostitutky.

Paříž byla v 18. Století nejvyhledávanějším městem pro zákazníky prostitutek. Ženy byly evidovány. Snahy o represe samozřejmě stále byly a jsou stále podobné těm dnešním – evidence vedené inspektorem a hrozba hostinským a majitelům hotelů, kteří by přijímali zákazníky s prostitutkami. (Chmelík, 2003)

V období světových válek byly nevěstince v úpadku. Začalo se využívat hodinových hotelů. Začalo se mluvit o trestním stíhání prostituce, prosadil se však jen zákon o zákazu nevěstinců. To mělo samozřejmě dopad na rozkvět pouliční prostituce. Následoval nárůst výskytu onemocnění syfilidou a také stát přišel o daně.

V nacistickém Německu byli pasáci a prostitutky posíláni do koncentračních táborů.

2. 2. Prostituce v Českých zemích

Ve středověku se prostituce v Čechách rozvíjela především ve větších městech. *„Prostitutkami se většinou ženy stávaly z touhy po snadnějším životě a výdělku. Chtěly žít v lepším prostředí, než do jakého se narodily. Mnohé dívky a ženy byly ovšem k prostituci donuceny jako zástava nebo úhrada svých otců nebo manželů“*³ Ani zde nemůžeme vnímat veliký rozdíl oproti současnosti. Existovaly nelegální nevěstince, které provozovaly kuplířky a pak také institucionalizovaná prostituce, která byla pod kontrolou a spravována světskou mocí. Prostitutky své řemeslo vykonávaly v blízkosti kata, který byl ustanoven jako jejich dozor. (Chmelík, 2003). Rozvoj prostituce však opět nezastavila jakákoliv restrikce, jediným příkořím, který mělo nějaký vliv byla opět přírodní síla, resp. Syfilis. V 17. a 18. století toto povolání nevymítla ani morová epidemie.

³ CHMELÍK, Jan. Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-739-6.

Od počátku 20. Století se nejvíce dařilo prostituci v pohraničních městech, veřejné domy byly evidovány a tím pádem do velké míry tolerovány. Důsledkem této evidence se však zvětšoval nárůst pouliční prostituce, kde jakákoliv snahy o udržování seznamů neměly šanci.

2. 3. Sociální aspekty prostituce

Největší organizace, která poskytuje registrované sociální služby pro ženy v sexbyznysu na většině území ČR, je Rozkoš bez Rizika (zkratka R-R). Ta ve své analýze z roku 2016 uvádí, že *„...odhadovaný počet osob dle R-R, které jsou v určitý okamžik poskytnout na území ČR placenou sexuální službu, tvoří 10-13 tisíc osob.“* (Kutálková, Malinová, Poláková, Šídová, Losenický, 2016). Analýzy staršího vydání ze služby Magdala České charity píše o číslu 30 tisíc. (ČTK, 2007).

Vzhledem k číslům musí vyvstat otázka, co na to poptávka? Ráda bych se tedy krátce pozastavila nad tématem, kdo jsou lidé, kteří tyto placené služby vyhledávají? Také k faktu, že jsem se s těmito zákazníky setkala jak v klubech, tak v bytech a na ulici. Uzel uvádí, že v roce 2009 mělo dle statistik placený sex s prostitutkou každý pátý muž v ČR. (Uzel, 2009). Dle odhadů R-R z terénní praxe má 85% zákazníků stálou partnerku.

„V rakousko – českém pohraničí navštěvují nevěstince z devadesáti procent rakouští sexuální turisté, kteří záměrně a cílevědomě jezdí do odlehlých obcí, aby nenápadně a ve značné vzdálenosti od „velké“ civilizace ukájeli své sexuální choutky. Těmto pánům záleží na tom, aby zůstali utajeni před svými příbuznými, kolegy a přáteli, protože je pro ně důležité udržet si fasádu korektních mužů žijících v „civilizované“ Evropě.“ (KönigHollerwöger, 2009)

Právní úprava prostituce v ČR

„Pokud se podíváme na situaci v ČR v oblasti právního rámce k prostituci, mohli bychom ji označit jako právní vakuum s prvky kriminalizace. Podle současné legislativy není prostituce ani výslovně povolena, ani zakázána. Celonárodní právní předpis, který by definoval pojem prostituce a její provozování, neexistuje. Poskytování sexuálních služeb je vyloučeno z režimu živnostenského podnikání. Samotné osoby, které poskytují placené sexuální služby, nemohou být za takové jednání trestně postiženy, pokud ovšem

neprovozují prostituci v blízkosti škol, školských zařízení či míst, která jsou určena pro pobyt nebo návštěvu dětí.“ (Kutálková, Frýbert, Poláková, 2016)

„...z hlediska platné právní úpravy je nutné rozlišovat mezi veřejným nabízením sexuálních služeb a zřizováním či provozováním nevěstinců. Dosud platný zákon č. 241/1922 Sb., o potírání pohlavních nemocí ve svém § 14 zrušil k 22. srpnu 1922 nevěstince a zakázal jejich nové zřizování. Stávající právní úprava tedy brání zřizování oficiálních nevěstinců. Osobám, které sexuální služby organizují, k jejich provozování opatřují jiné osoby a z této činnosti kořistí, naplňují skutkovou podstatu § 204 Trestního zákona („Kuplířství“).“ (MVCR.CZ, 2017)

Stávající právní úprava však nemůže zakázat veřejné nabízení sexuálních služeb, ale „Zákonodárci danou problematiku vyřešili tím, že do zákona o obcích zařadili § 10, který obcím umožňuje buď stanovit, že určité činnosti narušující veřejný pořádek nebo dobré mravy v obci lze vykonávat pouze na jasně vymezeném místě a v čase určeném obecně závaznou vyhláškou (dále jen „OZV“) nebo zakázat určité činnosti na některých veřejných, jednoznačně určitelných prostranstvích. **Samotné nabízení sexuálních služeb na veřejném prostranství** (vulgární gesta, posunky, verbální projevy, odhalování vnadů apod.) **natož pak samotná realizace intimního styku** (nemusí jít přímo o pohlavní akt) na těchto místech je nepochybně narušením veřejného pořádku. Při porušení této OZV je možno uložit pokutu až do 30.000 Kč podle § 46 odst. 2 zákona o přestupcích.“ (MVCR.CZ, 2017.

Z praxe mé práce v terénní službě mám od prostitutek informace, že policie ČR občas zastaví a doporučí ženám se odebrat jinam, i když vlastně žádnou z vyhlášek neporušují a neporušují ani veřejný pořádek. Občas dostanou pokutu (většinou v rozmezí 200 – 1000 Kč), kterou stejně nezaplatí a jelikož nic nevlastní a dluhy mají téměř na všech institucích, je pro ně pokuta přijatelná. A Samozřejmě bezvýznamná pro obě strany. Horší variantou je obcí placená soukromá firma, která má v popisu práce hlídat veřejný pořádek. V praxi to znamená, že pracovníci hlídací služby, kteří ze zákona nemají žádné kompetence a střídavě pracují zde a pak jako ochranka v hernách, jezdí v terénních vozech a dle prostitutek si natáčí je i zákazníky, provádí nenápadný psychologický nátlak tím, že u prostitutky zaparkují a různě se jí posmívají, nebo za ní pomalu jedou při cestě na své stanoviště. Prostitutky mají tedy vymezený „pruh“ mezi obcemi, kde platí vyhlášky a kde

nesmějí nabízet své služby, ale ani v tomto „meziprostoru“ nemohou stát. Další negativní aspekt této služby je fakt, že prostitutkou se může v očích veřejnosti stát jakákoli stopařka, turistka, vlastně kdokoliv, kdo se bude pohybovat v inkriminovaném prostředí pěšmo. Stigmatizace žen poskytující sexuální styk za úplatu se jen horší a může mít za následky daleko širší dopady. Z mého pohledu je to absurdní situace, která jen mate neinformovanou veřejnost.

3. Závislosti

3. 1. Omamné a psychotropní látky

Jako drogy, které jsou zneužívané narkomany, nazýváme omamnými látkami. Omamné a psychotropní látky, mohou být syntetického, či přírodního původu. OPL ovlivňují vnímání reality a mohou vyvolávat závislost. Seznam drog je neustále doplňován v mezinárodně přijatých seznamech OPL.⁴

Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti popisuje definici omamných psychotropních látek takto: *„Chemická látka navozující útlum, poruchu vědomí a necitlivost k bolesti (analgesii). Tento termín se většinou používá pro opiáty a opioidy. V běžné řeči a v právní terminologii některých zemí je často nepřesně používán a označují se jím všechny ilegální drogy, bez ohledu na jejich farmakologické vlastnosti. Například zákony o kontrole narkotik v Kanadě, USA a několika dalších zemích zahrnují kokain a kanabinoidy, stejně jako opioidy. V ČR zákon hovoří o „omamných a psychotropních látkách“ (OPL). Tento termín je také přijatý Jednotnou úmluvou OSN o narkoticích - „Single Convention on Narcotic Drugs“ z r. 1961“⁵*

3.2 Závislost a vznik závislosti na drogách

„Závislost je celosvětový problém, který si každoročně vyžádá mnoho milionů životů a způsobuje nevýslovné utrpení. Může obnášet konzumaci legálních i nelegálních psychoaktivních látek (např. alkoholu, nikotinu, opioidů, stimulancií, steroidů, léků proti

⁴ VALÍČEK, P., A KOLEKTIV, Rostlinné omamné drogy. 1. vyd. Benešov: Start, 2000, ISBN 80-86231-09-7, s. 20

⁵ ČESKO. ÚŘAD VLÁDY. NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A ZÁVISLOST[online].NMS.

© 2015[cit. 2017-03-21]. Dostupné z <https://www.drogy-info.cz>

bolesti na lékařský předpis, sedativ nebo třeba konopí) i jiné druhy činnosti (např. závislost na hracích automatech nebo počítačových hrách)⁶

Dříve, než se pokusím stručně popsat pohled na možný vznik závislosti, se zamysleme nad tím, jak pojem „závislost“ používat. V dnešní společnosti má jistý pejorativní význam, často se setkávám s názorem, že vlastně závislost, jako nemoc, neexistuje. Vše je jen o vůli, výchově, represí. Můžeme se tak na ni dívat z pohledu medicínského, který opravdu závislost zkoumá jako nemoc s veškerou důsledností exaktní vědy, nebo z pohledu kauzálního – zdůrazňující osobnostní dynamiku.

Pohled na vznik závislosti, samotnou závislost a na její léčbu má mnoho teorií a přístupů. A většina z nich se i často překrývá. Uvedu zde několik příkladů definic závislosti. Mnohé z nich najdeme v nejnovějším souboru pro rok 2016 v ČR.

Příklady definic závislosti⁷

První definice poukazuje na onemocnění mozku, plyne z ní nutnost léčby. Neuvažuje se zde nad faktem, že mnozí dosáhnou trvalé abstinence i bez léčby.

1) „Závislost je primární chronické onemocnění mozkových center odměny, motivace, paměti a dalších souvisejících funkcí. Dysfunkce těchto systémů vede k charakteristickým biologickým, psychologickým, sociálním a spirituálním projevům, které se odrážejí v patologickém chování jednotlivce, jenž užíváním různých substancí průběžně usiluje o dosažení odměny či úlevy. Závislost je charakterizována poruchou kontroly chování, bažením, sníženou schopností rozpoznávat výrazné problémy ve vlastním chování a mezilidských vztazích, jakož i dysfunkčními emočními reakcemi. Stejně jako v případě jiných chronických onemocnění se i závislost pojí s cyklickým opakováním relapsů a remisí. Závislost má progresivní průběh a bez léčby a dalších uzdravných intervencí může vyústit v invaliditu nebo předčasnou smrt.“ (American Society of Addiction Medicine).

Poněkud obsáhleji působí definice, která zahrnuje i sociální dopad jedince.

2) „Opakované užívání psychoaktivní látky nebo látek v takové míře, že uživatel (označovaný jako závislý) bývá pravidelně či chronicky intoxikován, projevuje se u něj nutková potřeba užití preferované látky (nebo látek), nedaří se mu přestat s užíváním

⁶ WEST. R., Modely závislosti. 2016, st 9.

⁷ WEST. R., Modely závislosti. 2016, str. 19-20

návykových látek, případně jejich užívání korigovat, a vykazuje odhodlání opatřit si psychoaktivní látky téměř jakýmkoli způsobem. Typická je nápadná tolerance a při přerušení užívání látky se často dostavuje syndrom z odnětí. Užívání psychoaktivní látky může život závislé osoby opanovat natolik, že v podstatě vytlačí všechny jiné činnosti a povinnosti. Termín závislost v sobě rovněž obsahuje představu, že takové užívání psychoaktivních látek má kromě jedince škodlivý dopad také na celou společnost; v souvislosti s užíváním alkoholu je ekvivalentním výrazem alkoholismus. Závislost je termínem s dlouhou historií a proměnami v úzu. Pro mnohé je diskrétní entitou nemoci, debilitující poruchou vycházející z farmakologických účinků drogy, jež nekompromisně progreduje (World Health Organization Lexicon of Alcohol and Drug Terms).

Tato definice v sobě zdůrazňuje fakt, že jedinec pokračuje v užívání nehledě na škodlivé následky s tím spojené.

3) „Diagnózu látkové závislosti lze stanovit, pokud jedinec pokračuje v užívání alkoholu nebo jiných drog nehledě na problémy spojené s užíváním této látky. Kompulzivní opakované užívání může vést k toleranci vůči účinkům drogy a k abstinčním příznakům, pokud je užívání omezeno nebo přerušeno“ (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders)

Definice závislosti podle 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí:

Syndrom závislosti (statistický kód F1x.2, na místo x před desetinou tečku se doplňuje látka): Je to skupina fyziologických, behaviorálních a kognitivních fenoménů, v nichž užívání nějaké látky nebo třídy látek má u daného jedince mnohem větší přednost než jiné jednání, kterého si kdysi cenil více. Centrální popisnou charakteristikou syndromu závislosti je touha (často silná, někdy přemáhající) brát psychoaktivní látky (které mohou, avšak nemusí být lékařsky předepsány), alkohol nebo tabák.

Nešpor (2007) uvádí, že návrat k užívání látky po období abstinence často vede k rychlejšímu znovuoobjevení jiných rysů syndromu, než je tomu u jedinců, u nichž se závislost nevyskytuje.

Definitivní diagnóza závislosti by se obvykle měla stanovit pouze tehdy, jestliže během jednoho roku došlo ke třem nebo více z následujících jevů:

- silná touha nebo pocit puzení užívat látku
- potíže v sebeovládání při užívání látky, a to pokud jde o začátek a ukončení nebo o množství látky
- tělesný odvykací stav: Látka je užívána s úmyslem zmenšit příznaky vyvolané předchozím užíváním této látky, případně dochází k odvykacímu stavu, který je typický pro tu kterou látku. K mírnění odvykacího stavu se také někdy používá příbuzná látka s podobnými účinky
- průkaz tolerance k účinku látky jako vyžadování vyšších dávek látek, aby se dosáhlo účinku původně vyvolaného nižšími dávkami (jasné příklady lze nalézt u jedinců závislých na alkoholu a opiátech, kteří mohou brát denně takové množství látky, které by zneschopnilo, nebo i usmrtilo uživatele bez tolerance)
- postupné zanedbávání jiných potěšení nebo zájmů ve prospěch užívané psychoaktivní látky a zvýšené množství času k získání nebo užívání látky, nebo zotavení se z jejího účinku
- pokračování v užívání přes jasný důkaz zjevně škodlivých následků: poškození jater nadměrným pitím, depresivní stavy vyplývající z nadměrného užívání látek nebo toxické poškození myšlení.

Dle Hilla (in Rotgers a kol, 1999) se předpokládá, že vznik a příčina vzniku závislosti je komplexní a vývojový jev s mnoha určujícími faktory. *„Nejenže existují mnohé environmentální a biologické cesty k drogové závislosti, ale zdá se, že existuje i značná*

variabilita v projevech drogové závislosti a mezi jednotlivými závislými osobami“.(Rotgers a kol, 1999)⁸

3.3. Gambling

Dle Mezinárodní klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů se gamblerství řadí mezi nutkavé a impulzivní poruchy.

„Tato položka obsahuje určité poruchy chování, které nejsou zařaditelné do jiných položek. Jsou charakterizované opakovanými činy, které nemají žádnou jasnou racionální motivaci, nemohou být ovládnuty a obecně působí svým nositelům poškození vlastních zájmů i zájmů jiných lidí. Osoba hovoří o tom, že její chování je spojeno s impulzy k činnosti. Příčina těchto poruch není pochopitelná a jsou zde seskupeny společně vzhledem k popisným podobnostem v širším slova smyslu, nikoliv však proto, že by bylo známo, že mají jiné důležité společné rysy.“ (UZIS.CZ)

Neustálé a opakované maladaptivní hráčské chování vyznačující se nejméně pěti z následujících příznaků (Vacek, 2017)

- zaujetí hráčstvím (např. snaha o znovuprožití minulých hráčských zkušeností, následků hazardu nebo plánování nového hazardu nebo přemýšlení o způsobech, jak získat peníze na hraní)
- potřeba hrát se stále většími částkami peněz za účelem dosažení vzrušení
- opakované neúspěšné snahy kontrolovat, přerušit nebo se vzdát hraní
- neklid nebo podrážděnost při pokusu přerušit nebo vzdát se hraní
- hraní jako způsob útěku od problémů nebo snaha zbavit se dysforické nálady, např. pocit bezmoci, viny, úzkosti, deprese
- po prohře peněz ve hře se často další den vrací, aby je znovu získal („hon" za penězi)

⁸ Rotgers ve své knize používá výklad Babor a kol., 1992, Cloninger, Bohman a Sigvardsson, 1981, Hesselbrock, 1986

- lže členům rodiny, terapeutům nebo jiným, aby zastřel rozsah svého hráčství
- páchá nelegální činy, jako padělání, podvody, krádeže nebo zpronevěry, aby získal peníze na financování hráčství
- hráčstvím ohrozil nebo ztratil významné přátele, práci nebo příležitost ke vzdělání a kariéře
- spoléhá se na jiné, že poskytnou peníze a napraví špatnou finanční situaci způsobenou hráčstvím

V dnešním léčebném systému se gambleři přijímají jak do psychiatrických léčeben, do terapeutických komunit, tak mohou vstupovat do svépomocných skupin na bázi Anonymních alkoholiků. Terapeutický program se pro ně nijak významně neliší.

4. Arteterapie jako nástroj pro léčbu závislostí

Pro léčbu závislostí se používá mnoho terapeutických nástrojů. Zaměřila jsem se pouze na arteterapii, která je nedílnou součástí z nich.

Arteterapii najdeme zastoupenou dnes již téměř ve všech větších léčebných zařízeních. Jak u pobytových, jako jsou psychiatrické léčebny, léčebny, terapeutické komunity, tak u ambulantních, jako mohou být centra následné péče, kontaktní centra či adiktologické poradny. Je tedy jisté, že arteterapie, jako léčebný prostředek má v léčbě drogových závislostí své místo. Využívá se většinou jako skupinová terapie, může však posloužit i jako terapie individuální. Arteterapii můžeme rozdělit na činnostní a projektivní.

Arteterapie se liší ve využívání různých technik a postupů, většinou v závislosti na přístupu terapeuta.

Rubinová ve své knize rozděluje arteterapii dle psychoterapeutických přístupů:

- Psychodynamické přístupy - psychoanalýza (FREUDIÁNSKÁ)
 - analytická terapie (JUNGIÁNSKÁ)
- Humanistické přístupy - fenomenologická arteterapie

- gestalt arteterapie

- humanistická arteterapie

- expresivní arteterapie zaměřená na člověka

výtvarná tvorba jako duchovní cesta

- Psycho-edukační přístupy - behaviorální arteterapie

- kognitivně-behaviorální arteterapie

- vývojová arteterapie

- posouzení a rozvíjení kognitivních dovedností
prostřednictvím výtvarné tvorby

- Systemické přístupy - rodinná a skupinová arteterapie

- Integrativní přístupy - eklektický přístup v arteterapii

- využití imaginace a všech druhů v umění v terapii

- arteterapie v rámci tvořivé výuky

4. 1. Rožnovská arteterapie

Jako Rožnovskou arteterapii nazýváme projektivní arteterapii, s jejíž koncepcí se zasloužil PhDr. Milan Kyzour starší o náplň bakalářského studia. „*Teoretické zázemí a myšlenkovou inspiraci lze najít v průniku mezi oblastí medicínsko-psychologickou, výtvarně-pedagogickou a oblastí uvědomovanou.*“ (Perout, 2005). Rožnovská arteterapie vychází z psychodynamických přístupů k terapii. Arteterapie, kterou se i já snažím v mé práci používat si zakládá na odkrývání nevědomých obsahů, pojmenovávání symbolů, které se pak stávají vědomými. V dynamicky orientované arteterapii předpokládáme, že postupné přeměny ve výtvarném výrazu, by se mělo dosáhnout i pozitivní změny v osobnosti klienta. (Perout, 2005)

Pracujeme zde s pojmy jako je přenos, kde sledujeme, jak klient reaguje na terapeuta, díky kterému můžeme odhalit vnímání, které může mít původ v nevyřešených konfliktech.

Oproti tomu protipřenos, kde si všímáme vlastních reakcí na klienta. (Rubinová,2008, st.42)

Dále se musíme zaměřit na obranné mechanismy jako je projekce. Obranný mechanismus, kterým připisujeme vlastní snahy, přání a pocity jiným osobám se rozšiřuje na ovlivňování podnětů vzpomínkami na minulost. „...*ve spojení s psychologickými testy je projekce procesem, ve kterém jedinec promítá obsahy svých duševních procesů navenek, mimo sebe a spatřuje je v jiných lidech, zvířatech i rostlinách*“ (Perout, 2005, st.31). Projektivní arteterapie je tedy založena na předpokladu, že projekce není jen obranným mechanismem, ale její princip se ukáže v celé šíři chování, myšlení a prožívání. Při malování tedy dochází k promítání vnitřních obsahů do artefaktu.

Uplatnění rožnovské arteterapie na poli léčby závislostí je tedy zřejmý – jejím cílem je pomáhat klientovi při změně a kultivaci chování, myšlenek a postojů, které jsou u závislých jedinců značně narušené.

Techniky využívané v rožnovské arteterapii

Akvarel

Hlavní technikou pro Rožnovskou arteterapii je technika akvarelu. Jako témata pro akvarel se zadávají pohádková a archetypální témata:

- Červená Karkulka
- Šípková Růženka
- Adam a Eva
- Ledová královna
- Loutkové divadlo
- Betlém

Témata, která volíme vzhledem k individualitě klienta jsou:

- Matka a dítě
- Já, partner a jeden z rodičů

- Otcův či matčin svět

„Arteterapeut ovlivňuje výtvarnou produkci jak metodickými pokyny při malování, tak verbální interpretaci artefaktu...” (Perout, 2005, st. 32).

Snahou terapeuta je nechat klienta domalovat se ke kompozičně a barevně vyváženému obrázku, který bude vystavený na principu reality s dobrým figurativní proporcí.

Jako největší její výhodu považuji to, že klienta nestresuje fakt, že by musel komunikovat z očí do očí. Artefakt můžeme použít jako prostředníka. Bere pak terapii více jako hru a na to mohou zvláště toxikomani kladně reagovat. Jde hlavně o to, překonat u klienta prvotní obavy z výtvarného procesu a zmírnit obavy o výtvarnou podobu. Dále se musíme snažit klást ty správné otázky nad artefaktem, kterými nasměrujeme klienta k možné odpovědi.

Akční akvarel

Technika, která je typická pro rožnovskou arteterapii je Akční akvarel, tzv. Smejvák. Postupně nanášíme vodové či temperové barvy. Libovolně je rozmísťujeme na papír v různých barevných kombinacích, dle preference. Barvy se nechají zaschnout a pod proudem vody se zase vymyjí. Proces několikrát opakujeme. V náhodně vzniklých skvrnách se metodou asociace hledají konkrétní tvary (mohou to být postavy, zvířata, věci, rostliny, cokoliv, co autor uvidí) a ty pak pomocí akvarelu jemně domalováváme. Stále se však vyhýbáme přílišné konkrétnosti, necháváme prostor i pro imaginaci. V akčním akvarelu můžeme vidět odkaz na nevědomé konflikty, které se odehrávají na pozadí procesů vědomých. Smejvák ale můžeme ponechat bez interpretace, použít ho jen jako abreakcí techniku.

Při své práci s klientkou Marií jsem se ho neodvážila používat jak pro praktickou náročnost, tak z obavy většího klientčino vzdálení se od reality.

Koláž

Koláž může být náročnější na přípravu i na její zhotovení. Můžeme však očekávat menší odpor, který někdo může mít k malování. Zadáváme koláž lepit na formát a materiál rozložených novin. Je potřeba mít k dispozici množství časopisů, ze kterých si klient vybírá

fragmenty, které ručně vytrhne, nejlépe bez použití nůžek. Klient by měl dbát na kompozici a prostor. Při interpretaci využíváme opět projekci bez větší korekce. Témata pro koláž mohou být:

- Rodinná koláž
- Šípková Růženka
- Adam a Eva
- Teplá a studená koláž
- Profesní koláž

Kvinterncolor test (KTC)

Jako pomůcku pro orientaci ve stavu klientů a ve vztahu k osobě terapeuta, se užívá KTC test, který je pro rožnovskou arteterapii také typický.

Většina absolventů Ateliéru arteterapie na PF JCU, kteří pracují jako terapeuti v léčebných zařízeních, ho hojně využívá.

KTC – kvinterncolor je barvová zkouška, jako test nebyl validizovaný, ale povahou a interpretací se blíží projektivním testům.

Klientům se rozdají papíry A5 se zadáním: „Na papír namalujte pět barevných skvrn o velikosti pětikorunové mince v rozložení „pětky“ na hrací kostce. Barvy užíjte dle svého náhodného výběru, mohou se i opakovat. Jen očísľujte pořadí, v jakém je kresľíte“ (Z interních materiálů AA).

5. Osobnost terapeuta a terapeutický vztah

V této kapitole bych se ráda pozastavila nad tím, jak by měl vlastně terapeut postupovat, či fungovat, aby napomáhal k vytvoření terapeutického vztahu, který je nezbytnou součástí funkční terapie. Návod, jak být dobrým terapeutem však nikde nenalezneme.

„ Psychoterapie byla, je a zůstává uměním. Uměním ve smyslu „umět jí dělat“, ve smyslu dobře zvládnutých dovedností, jejichž základ vytváří nadání, intuice a některé charakterové vlastnosti.“(Vybíral, 2016, st. 26).

Můžeme se tedy v nejlepším možném záměru opírat o teorie, zkušenosti, intuici a nezapomínat na rámec etiky. Přístupovat ke klientovi a k celému procesu s pokorou a

otevřeností. Co se týče komunikace, na jejich dovednosti poukazuje Vybíral (2016) stručným rozdělením:

- Trpělivě vést klidný rozhovor
- Být připraven naslouchat a umět naslouchat
- Nespěchat na klientovu změnu
- Nevytahovat se a nepředvádět se, nenaznačovat, že toho víme víc než klient

Jedním z nejdůležitějším faktorem pro zlepšení klientova stavu při psychoterapii, kdy se shodnou terapeuti napříč všemi psychoterapeutickými technikami a teoriemi je navázání pevného terapeutického vztahu.⁹

Základní kritéria terapeutického vztahu jsou:

- *Terapeut musí být ve vztahu kongruentnější a zdravější než klient.*
- *Terapeut musí být autentický.*
- *Terapeut musí projevovat přesnou empatii*¹⁰

V popisu projektivní arteterapie, kterou v kazuistice využívám je jasná blízkost s psychodynamickou terapií. Je třeba se na terapeutický vztah tedy podívat skrze prizma psychoanalýzy, která vnímá psychoterapeutický vztah, jako základní zdroj obsahu. Přímě před terapeutem se odehrává klientovo interpersonální chování.¹¹

Při terapii se očekává přenos – terapeut je zde zástupcem klientova objektu. Klient vykazuje afektivně zabarvený vztah směrem k terapeutovi a ten pak musí nechat klienta si tento vztah „odžít“ a nasměrovat ho dále. „*Přenos je jedním z nejdůležitějších zdrojů obsahu analýzy. Během přenosových reakcí pacient prožívá vůči analytikovi pocity, které vlastně nepatří jemu, ale významným lidem z pacientovy osobní historie*“. (Prochaska, Norcross, 1999).

⁹ NORCROSS, John C., PROCHASKA, James O., Psychoterapeutické systémy, st. 19

¹⁰ NORCROSS, John C., PROCHASKA, James O., Psychoterapeutické systémy, st. 20

¹¹ NORCROSS, John C., PROCHASKA, James O., Psychoterapeutické systémy, st. 20

Terapeut musí vztah neustále udržovat v rovnováze. Nesmí převažovat vřelost a lidskost, ani však deprivující a nezaujaté reakce.

Praktická část

6. Kazuistika klientky Marie

V této části se pokusím popsat klientku Marii a terapii s ní blíže. V úvodu jsem popisovala důvody, proč jsem si vybrala pro mou práci zrovna ji. Ráda bych ještě doplnila, že nedílnou součástí byla také určitá míra mé sympatie k ní. Klientka se, oproti jiným prostitutkám, snažila být vstřícná a otevřená, jak jen jí to její stav a situace dovolovaly.

6.1 Zdravotní a sociální anamnéza

Klientce je 31 let. Drogy užívá 14 let – pervitin aplikovaný jehlou, poslední roky propadá hazardu. Během své drogové kariéry se nikdy nepokusila o žádnou léčbu v psychiatrické léčebně, komunitě, nebo v žádném jiném zařízení.

9 let se živí jako prostitutka. Většinu času stojí na ulici, má pár stálých klientů, kteří jí volají rovnou na telefon a přijíždí k ní do pokoje. Ostatní klienty „odbavuje“ v autě, nebo v přírodě. Má diagnostikovanou hepatitidu typu C, prodělala syfilis. Během mého kontaktu s ní, jen jednou projevila vážný zájem o léčbu žloutenky. Nejdříve jí odrazovala podmínka léčby a to úplná abstinence. Po domluvě s doktorem v pražské nemocnici, kde by mohly tyto striktní podmínky obejít se však klientka neozvala v požadovaný termín. Následně nechtěla toto téma řešit. Marie prodělala 7 potratů, nevím, zdali šlo o úmyslnou interrupci, či samovolný potrat. 1 x v životě rodila, dítě se narodilo mrtvé – podotkla, že mělo rozštěp patra.

Marie se projevuje infantilně, jak vizuálně v oblékání, tak ve způsobu komunikace. Když už začala probírat nějaké těžké téma, okamžitě začala používat zdobněliny a téměř šišlala. Domnívám se, že klientka v reakci na úzkost okamžitě přejde do obranného mechanismu regrese.

„Tam, kde regrese představuje hlavní strategii zvládnání životních úkolů, můžeme mluvit o člověku s dětinskou (infantilní) osobností.“¹²

Marie pochází z úplné rodiny, má dvě sestry a jednoho bratra. Vídají se 1 x za půl roku, občas si telefonují s otcem. Rodina dle klientky slov nemá tušení o tom, že je Marie stále závislá (během puberty měla kvůli drogám doma potíže, ze kterých už je v jejich očích venku) a ani neví nic o jejím způsobu obživy. Marie rodině uvádí, že pracuje v Rakousku. Na Vánoce vždy nakupuje spousty dárků a dokáže si na ně našetřit. Rodina bydlí 200 km od jejího místa bydliště a působení.

6. 2. Popis prostředí pro arteterapii

Jak jsem avizovala v úvodu, po domluvě s klientkou probíhala arteterapie na jí zvoleném místě. První polovinu produkce tak Marie malovala venku před malou ubytovnou u parkoviště, kde většina pouličních prostitutek nabízela své služby. Žila tam ona, ostatní prostitutky a jejich dva partneři. A také spousta psů malého plemene, jejichž majitelkou byla právě Marie. V době malování to bylo celkem frekventované místo. Seděly jsme spolu na staré pohovce u bočního vchodu s krásným výhledem do krajiny. Místo stolu jsme měly kus rozmlácených dveří. Neustále k nám někdo chodil a zajímal se o naši činnost. Také tudy procházelo pár klientů ostatních žen. Ty o nich rády vyprávěly a tak jsem se dozvěděla opravdu pár historek ze života postarších pánů, kteří se fixují na mladé prostitutky a často je berou na nákupy potravin a někdy i pomůžou s menšími opravami. Musím přiznat, že rozmanitost sexuálních tužeb mužů mě nejednou udivila. Téměř každá z prostitutek má svého tzv. „stáláka“, který jezdí pravidelně a s jistou pravidelností posílají i peníze bez nároku na „službu“. Většinou si ženy vymýšlejí různé příběhy na co zrovna peníze potřebují (veterinář, oprava pračky, zubař, návštěva domova, dětí apod.). Dle Mariiných slov: „mít stáláka je největší terno, oni se zamilují, sypou prachy a nic moc nechtějí. Většinou jde o klasiku, která je za pár minut odbytá. Jen jim člověk musí odpovídat na milosný sms, jako že je taky milujeme, to je otrava“. Vzpomínám si, jak jsem s údivem sledovala staršího, celkem dobře vypadajícího pána, jak nosí z auta přeplněné

¹² (McWilliams N., Psychoanalytická diagnóza, st. 142)

igelitové tašky s jídlem s nápisem Albert a před ním vše diriguje rachitická žena, na které závislost na drogách musí vidět úplně každý. Pracovník, terapeut, člověk začleněný do společnosti se v takových chvílích musí zbavit veškerých paradigmat, kterých se naučil. I když to nebyl můj primární zájem, neubránila jsem se myšlenkám, do jaké míry je možné tyhle konkrétní děvčata resocializovat, když vidí, jak jsou vlastně důležité pro určité typy mužů. Stigmatizace od společnosti je nemusí trápit, protože mají vlastní společenství, ve kterém žádné tlaky necítí. Pak už snad jen vnitřní konflikty, zdravotní komplikace, nebo touha po změně. Anebo problémy, které jsou pro ženy, jako konkurentky typické, a to nesváry na domácí půdě.

Druhá polovina produkce vznikala v nedaleké vesnici, kam se Marie právě díky nesvárům se zbytkem obyvatelstva ubytovny, přestěhovala. Byl to dům, který ale fungoval podobně. Bydleli tam narkomani a sociálně slabé rodiny. Marie už ale nevykonávala své povolání na ulici, ale klienti za ní jezdili domů. Nemusela tak hodiny stát a nabízet se u silnice. Byl to prostý byt o dvou malých pokojích, kde si klientka vymalovala stěny růžovou barvou. Velice dlouho jí trvalo, než se zabydlela. I když se klientka snažila si ve svém bytě udržovat pořádek, vládl tam opravdu chaos. Tím, že na návštěvu k ní chodili kamarádi – uživatelé, bylo poznat, že si nemusí své propriety (tzn. injekční stříkačky, desinfekce, vodičky a jiný HR materiál)¹³ k užívání hlídat. Měla radost, že má svůj vlastní (pronajatý) byt a cítila hrdost. S vybavením bytu jí pomohli i její klienti.

Před začátkem malby obrázku, jsem tedy zadala klientce KTC test. Naučila se jej používat i při samostatné práci u některých obrázků bez mé přítomnosti. KTC nejsou u všech obrázků, přesto, že výstup z nich nebude jednotný, přišlo mi důležité je interpretovat tam, kde byly k dispozici.

S Marií jsme se domluvily na používání vodových barev, větších štětců, čtvrtek, papírů A5 a pastelek na KTC (kvinterncolor test).

¹³ Jako „Harm Reduction“ (HR – obvykle se nepřekládá do češtiny) se označují přístupy snižování či minimalizace poškození drogami u osob, kteří v současnosti drogy užívají a nejsou motivováni k tomu, aby užívání zanechali. HR se snaží minimalizovat, omezit či zmírnit riziko život a zdraví ohrožujících infekce, které se šíří sdílením injekčního náčiní při nitrožilní aplikaci drog a nechráněným pohlavním stykem, jako je AIDS a hepatitidy B a C, riziko dalších tělesných komplikací, dlouhodobého působení vysokých dávek, předávkování, sociálního debaklu a ztráty lidské důstojnosti. Mezi nejznámější postupy používané v HR patří výměna použitého injekčního náčiní za sterilní, poskytování informací (o možnostech léčby či jiné odborné pomoci), kontaktní (situační) poradenství a edukace o rizicích. (Kalina, K. a kol.). © Úřad vlády České republiky. Publikaci vydalo o. s. Filia Nova pro Radu vlády ČR

6. 3. Zadání, analýza a interpretace výtvarného projevu

Jako jednu z chyb při arteterapií s Marií vnímám, že jsme si jasné nestanovily pravidla, kontrakt. Nevěděla kolik bude malovat obrázků, v jakém časovém horizontu a co by mělo být, kromě mé bakalářky cílem. Chtěla malovat a byla zvědavá, co jí k tomu řeknu. Jak jsem avizovala, spolupráce s klienty, kteří jsou závislí, žijí velice rizikovým způsobem života bez pravidel a neprahnou prvoplánově o léčbu, musela jsem z velké části improvizovat, přizpůsobovat se a řídit se intuicí. Bohužel jsem nedohledala texty, které by se týkaly arteterapeutické práce v terénu takového druhu. Více se pokusím vysvětlit v závěru.

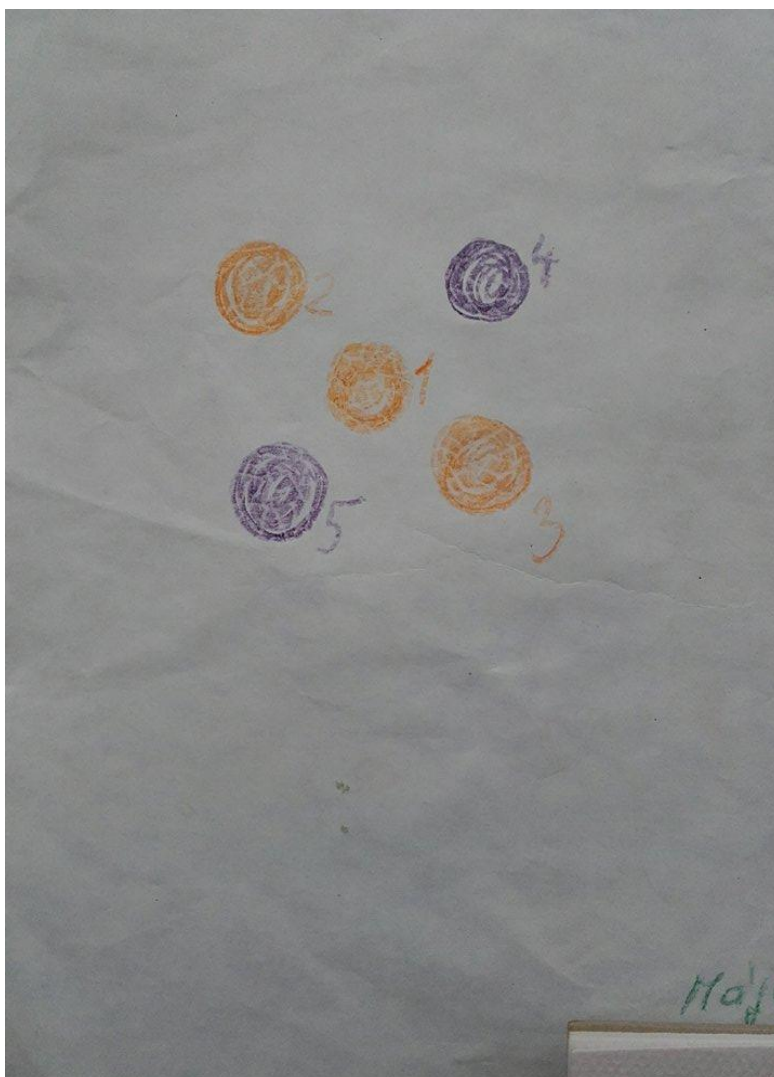
Výběr témat jsem zadávala s ohledem na Rožnovskou arteterapii, podpořenou mojí zkušeností s jejich užíváním v psychiatrické léčebně Červený Dvůr. Inspirovala jsem se tedy společnou metodou nechat první obrázek klientku namalovat zcela bez zásahu a metodických pokynů. Jako první téma jsem tedy po vzoru zvolila „Adam a Eva“. Pořadí zbylých témat jsem vybírala intuitivně.

Celkově působí výtvarná produkce klientky velice kontrolovaně. Přestože byla několikrát výtvarně poučena, bylo jí vysvětleno, jak pracovat s vodou, obrázky působí spíše jako temperomalby, než akvarel. Jako většina toxikomanů, měla veliký problém se zobrazováním postav. Postavy byly geometrické, bez výrazu, někde bez celého obličeje a zezadu. Také jsem si z praxe všimla, že závislí lidé mají tendence nejprve zabarvovat plochy, obvykle zelenou a modrou, zde to také platilo.

Před začátkem malby obrázku, jsem zadala klientce i KTC test. Naučila se jej používat i při samostatné práci u některých obrázků bez mé přítomnosti. KTC nejsou u všech obrázků, přesto, že výstup z nich nebude jednotný, přišlo mi důležité je interpretovat tam, kde byly k dispozici.

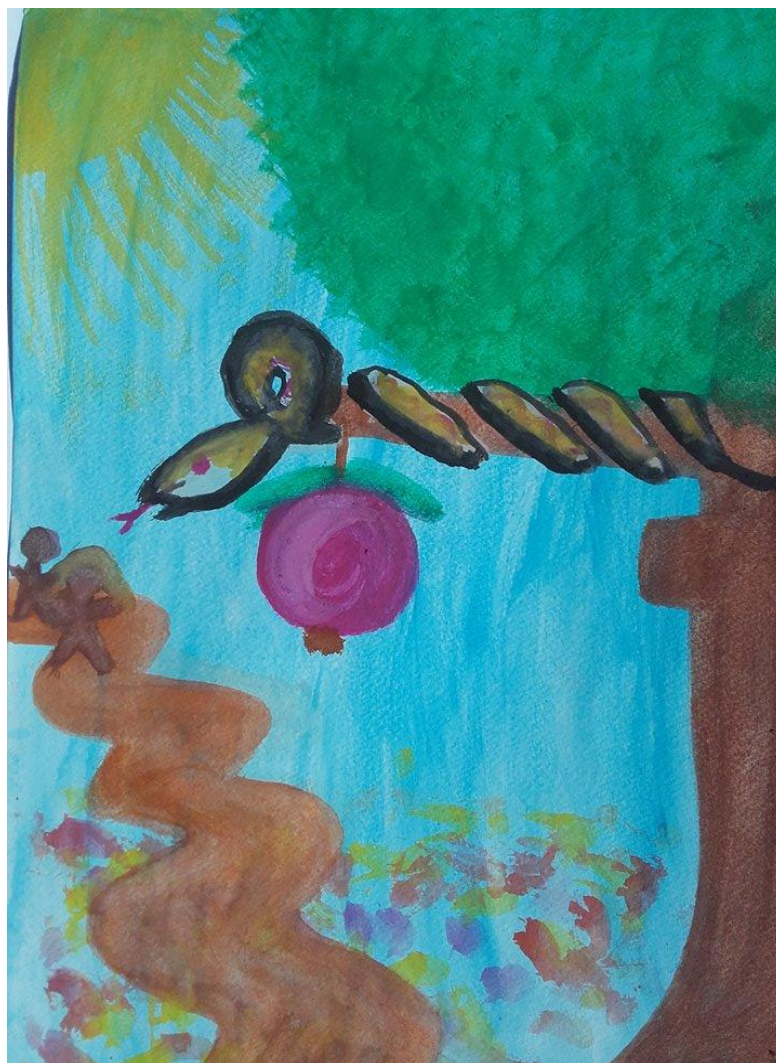
S Marií jsme se domluvily na používání vodových barev, větších štětců, čtvrtků, papírů A5 a pastelek na KTC (kvinterncolor test).

Téma Adam a Eva

Obrázek č. 1. 1. - KTC

Na obrázku č. 1 – KTC klientka užila dvou barev – oranžové a fialové. Formát „na stojato“ může vypovídat o nejistotě, ale také o touze po změně. Stejně barvy v mateřské linii. Pořadí a barva (oranžová) může poukazovat na souvislost problematiky závislosti s osobou matky (fialová). Skvrny jsou soustředěny k sobě, nechtěla využít celý prostor. Můžeme počítat se zarytým vzorcem chování s malým počtem využívaných možností. Dle opakování barev „jak ty na mě, tak já na tebe“.

Obrázek č. 1. 2. - Adam a Eva

Obrázek č. 1. 2. – Adam a Eva byl zadán bez metodických pokynů. Klientce jsem zadala pouze téma, vodové barvy, vodu a štětce.

Na obrázku vidíme polovinu stromu, vytyčenou větev, kterou obepíná had a výrazné růžové jablko ve středové kompozici. Nápadná je klikatá cesta na jejímž konci jsou bez tělesného schématu znázornění Adam s Evou. Pohlaví ženy můžeme odvodit od náznaku dlouhých blondatých vlasů.

Objekty nejsou ukotvené, jako by se vznášely ve vzduchu. Náznak perspektivy můžeme vnímat v souvislosti s velikostí hada a malých postav v pozadí.

Klientka začala tím, že si celou plochu nabarvila modrou barvou, pak pečlivě znázorňovala strom, hada a jablko. Dala si také záležet, aby žlutou barvou překryla modré pozadí a namalovala slunce. Doufala jsem, že u dalších obrázků jí to napoví, aby nezakrývala celou plochu jednou barvou.

Když Marie považovala obrázek za hotový, požádala jsem jí o jeho popis. Začala s tím, že Adam utíká za Evou, aby jí zarazil od utrnutí jablka. Když jsem se zeptala, zdali se mu to na tomto obrázku podaří, jen utrousila: „To těžko, chlapeček jí sice brání, ale ona to stejně udělá“. Bylo vidět ztotožnění se s postavou Evy a smutek z toho, že jí nikdo nezabrání v hříchu. Může to odkazovat i na nenastavené hranice. Napadlo mě, který „malý chlapeček“ jí mohl zabránit dostat se do její situace. Z velikosti a pozice jablka, jako symbolu hříchu, můžeme usuzovat odkaz na prostituci, resp. na úroveň a zkušenost se sexualitou. To samé můžeme vnímat u hada. Pozornost jsem věnovala černo žluté barvě – výstražné barvy. Autorka sama upozorňovala na jeho barvy, dle jejích slov: „Je dvoubarevný, protože láká na to, že je svatej“. Zřejmě odkaz na žlutou barvu? Pak ještě popisovala červené výrazné oči – mají poukazovat na jeho zrádnost. Všímám si, jak klientka vnímá muže a ženy. Uvědomuje si, že by Evu – ženu nikdo nezastavil, pokušení bylo příliš lákavé.

Z velikosti stromu, resp. z jeho poloviny a pokusu znázornit kořeny se domnívám, že rodinné vztahy jsou pro klientku důležité téma. Působí to však hodně natřeně, zakrývá klientka něco? Klikatá cesta a její barva může připomínat střeva – odkaz na análně sadistické stádium, období, kdy dítě negativně reaguje na pocit řízenosti zvenčí.

Barevné skvrny ve spodní části obrázku, kterými to chtěla klientka přikrášlit mohou poukazovat na míru neurotizace ze zadaného tématu. Napadlo mě, že toto téma jako první obrázek nemuselo být úplně vhodné, vzhledem ke vztahové problematice u prostitutek. Měla jsem klientku nechat si vybrat téma dle jejího uvážení.

Klientku jsem povzbuzovala, s obrázkem nebyla spokojena, ale mě její malířské vyjádření velice potěšilo. Bylo vidět, že jí malování baví a že o tématu přemýšlí.

Téma Šípková Růženka

Obrázek č. 2. 1. – Šípková Růženka

Na obrázku č. 2. 1. klientka již byla poučena ohledně používání vody, ohledně práce s náhodou a výběru vertikální nebo horizontálním využití čtvrtky. Čtvrtku si s nedůvěrou opatrně namočila a začala opět barvit celou plochu modrou barvou, pak začala zapouštět zelenou, ale po chvíli jí tento postup přestal vyhovovat a opět začala tvorbu kontrolovat. Pozornost věnovala zobrazení hradu a jeho následnému zakrytí trnů. Veliká snaha o vyobrazení Růženky, hlavně slz. Na ty upozorňovala i verbálně během malby. Růže, jako zraňující objekt, je na identifikačním místě, velikostí nerespektující realitu. Květ, jako symbol, může ukazovat na genitál, jelikož je to zdroj příjmu peněz většinu jejího dospělého života, dalo by se na to poukazovat. Je kolem hodně trnů a zakrývajících kytek. Z obrázku je cítit bolest. Usuzuji, že Marie by si zřejmě nevybrala toto povolání dobrovolně, nezatížená závislostí, případně nějakým traumatem. Na levé straně opět schématicky, jako u prvního obrázku, naznačeny ležící postavy. Zelené pásy, které obvykle můžeme spatřovat na dolní polovině obrázku, se jí dostaly nahoru. Autorka to popisovala

jako tmavý les – tmavou barvou chtěla naznačit zlo a spánek. Ptáci pro autorku znázorňují zlo, které tam přilétá. Zajímavým objektem na obrázku je stůl, který vypadá jako nástroj tortury a za ním 4 lidé. S nevyslovenou domněnkou, že by se mohlo jednat o ní a sourozence, jsem chtěla postavy zkusit obsadit, autorka nikoho nepopsala. Obrázek působí rozpůleným dojmem, s tím se můžeme setkávat u poruch osobnosti, může souviset s černobílým vnímání světa.

Když jsem se k tomuto obrázku vrátila po interpretaci klientčiny rodinné koláže, napadla mě souvislost, kdy jí matka odvezla do nevěstince, kde jí zanechala za úplatu. Marie musela mít vztek, že jí tam nechal i zbytek rodiny. Princem, který by zachránil Růženku je tedy její celá rodina, která ale nepřišla, tak je klientka na obrázku ztvárnila mrtvé, nemohoucí. Ptáci v kombinaci s barevností kolem nich, ukazují na možné depresivní sklony.

Téma Adam a Eva

Obrázek č. 3. 1. – Adam A Eva

Autorka mi na naše setkání přinesla znovu namalovaný obrázek Adama a Evy. Sama od sebe, neměla to zadané. Byla jsem potěšena, mohl to být prvek projevené důvěry. Tentokrát zvolila zobrazení pouze Evy. Obrázek bez KTC. Ptala jsem se, proč měla chuť si toto téma znovu namalovat. Autorka dle svých slov nebyla s prvním obrázkem spokojená a chtěla toto téma předělat. Ocenila jsem, jak se nebála, oproti postavám z obr. č. 1. 2. – Adam a Eva, namalovat postavu v popředí a přes půl čtvrtky.

Možná jí vyhovuje pracovat s menším prostorem, sama si zvolila menší formát čtvrtky a to A4. Opět je vidět, že obrázek začala malovat zabarvením celé plochy modrou barvou a následně překrývala. Uvažovala jsem, že klientce může vyhovovat pocit, že má rychle a bezpracně plochu zakrytou, může to ukazovat na snadné vyplnění prázdnoty, podobný pocit, když si člověk vezme drogu, která mu dá okamžitý pocit štěstí. Rozvržení obrázku je podobné, jako u prvního. Napravo vidíme polovinu stromu, hada, slunce a tentokrát už téměř utržené jablko. Přidala na oblohu ptactvo. Úsilí věnovala vyobrazení Evy. Vidíme snahu o křivky a detail sestříhaných vlasů. Starorůžová barva postavy a hořící oranžové vlasy mohou ukazovat na problematické vnímání svého, ženského těla. V postavě už můžeme najít pohyb. Problematické je pro autorku zobrazení rukou. Ty jsou jako dva kůly. Zamýšlela jsem se, do jaké míry je autorka kontaktní. Autorka pečlivě zakryla postavě poprsí a genitálie. Vnímám jistou ambivalenci ve vnímání postavy Evy. Autorka jí vyobrazila, oproti prvnímu obrázku, bez možnosti zásahu Adama. Vidíme, že ke hříchu s jistotou dojde. Zároveň ale Evu pečlivě zamaskovala, aby za tu hříšnici nebyla tak prvoplánově. Krátké, zdeformované ruce, jako kdyby k tělu ani nepatřily, vypadají jako nástroje. Had, který se Evy dotýká jazykem zde již není ve výstražných barvách, je více skrytý. Můžeme uvažovat i nad tím, že svým jazykem, který je jedovatý se může pokoušet Evu od utrnutí jablka zrazovat. Může tedy had, ve svých barvách odkazovat na otce, či jiného muže? Chtěla klientka, aby někdo zabránil jejímu způsobu života?

Téma Mořská panna

Obrázek č. 4. 1. - KTC

Formát papíru „na ležato“, skvrny jsou spíše na levé straně. Malá intenzita barev, prosvítá bílá. Stejně pořadí skvrn. Barvy 4 růžové a jedna hnědá v dolním levém rohu.

Stažení v autorce přetrvává, pořadí můžeme brát již jako režírované. U umístění na straně „ty“, kdy je celková kompozice spíše na levé straně, můžeme uvažovat o projektivní identifikaci, kdy se klientka projikuje do protějšku. Může jít o někoho z okolí, nebo o mě. Růžová barva potvrzuje klientčiny infantilní projevy, když se necítí moc dobře, nebo když chce manipulovat.

Obrázek č. 4. 2. – Mořská panna

Obrázek č. 4. 2. Má Formát A3 na ležato, koresponduje s KTC. Zabarvena celá plocha modrou barvou. V prvním plánu vidíme Mořskou pannu na kameni a žlutočernou rybu (stejná barevná kombinace jako u hada na obrázku č. 1. 1. Uprostřed vidíme mužskou postavu s ohromným trojzubcem a vzadu loď se dvěma postavami, ty jsou naznačeny schématicky. Autorce se velmi daří znázorňovat tři plány, odstupňovává velikosti postav a objektů. Zdá se, že metodické pokyny vnímá, přestože si stále trvá na zabarvování ploch. V nebi můžeme vidět i práci s vodou, samotné se jí to znázornění líbilo. Znázornění skály vpravo mi připomíná stále se opakující předměty, které autorka v tomto místě používá (kmeny stromů, hrad). Vzhledem k jejich umístění jsem uvažovala, zdali autorka stále něco „zazdívá“, skrývá, nebo to souvisí s nemožností vidět do budoucna.

Moře je rozbouřené. Marie obrázek popsala slovy: „Mořská panna se opaluje, ta ryba je její kamarád. Mužská postava uprostřed je její nazlobený otec, zlobí se, protože za ní zase jede princ v lodi. Ona je šťastná, že ho vidí, chce se zvednout, ale vidí i toho tátu.“ Důležité mi přišlo slovo „zase“. Může jít o vinu, kterou Marie vnímá vůči svému otci, že za ní stále někdo jezdí – zákazníci. Jeho výrazný trojzubec a ptáci mohou opět odkazovat na

depresivní potenciál. Zeptala jsem se Marie, jak se v tom všem vlastně cítí, Marie si pochvalovala malování a zmínila se, že deprese nemá, protože fetuje. Mluvila jsem s ní o možnostech nezávazné návštěvy psychiatra. Místo užívání drog by mohla být zaléčená psychofarmaky. Na to mi odpověděla, že není blázen, že je jen narkoman.

Téma Červená Karkulka

Obrázek č. 5. 1. – Červená Karkulka

Klientka téma Obrázku č. 5. 1. - Červená Karkulka zpracovávala bez mé přítomnosti. Formát A4. Zvolila si pro ženu netypickou část příběhu a to konec. V tomto tématu si konec příběhu většinou vybírají muži. Přemýšlela jsem tedy o autorčině vnímání sebe sama, jako o ženě. Život, který Marie žije, si určitě vyžaduje mnoho mužských prvků v chování. Taky mě napadalo, jak moc si autorka myslí, že její život nemá východisko, že její situace nemá žádné řešení. Využita středová kompozice, která je narušena otočenou Karkulkou v pravém dolním rohu. Téměř na celé ploše namalovaná, pečlivě vyobrazená kamenná studna. Rumpál je namalovaný mimo studnu – před objekt. Opět to na mě dělá

dojem nějakého velkého, pevně střeženého tajemství. Může jít stále o to, že Marie celý svůj život rodině lže? Je to tedy závislost, prostituce, nebo obojí? Na první pohled nám může připomínat velký visací zámek. Za studnou stojí ohrada a za ohradou vidíme část vlčí hlavy s důrazem na oko. Polovina Karkulky v pravém dolním rohu, znázorněna zády k divákovi, v ruce spíše kabelku, nežli koš. V horní polovině les, nebe a opět ptáci. Klientka znovu barvy překrývala. Obrázek je bez pohybu a téměř bez vody. Chybí druhý plán, bez úhlopříček, spíše pásovitost. Výrazné barvy černá, červená a šedá. Vypadá to, jako by Karkulka něčemu za studnou přihlížela. Vlka ani nehodila do studny, ale nechala ho za ní. Studna může ukazovat na nějaké nevědomé, vytěsňené záležitosti z dětství, které jsou pro jistotu ještě uzamčené velikým zámekem.

Téma Můj nejhezčí zážitek

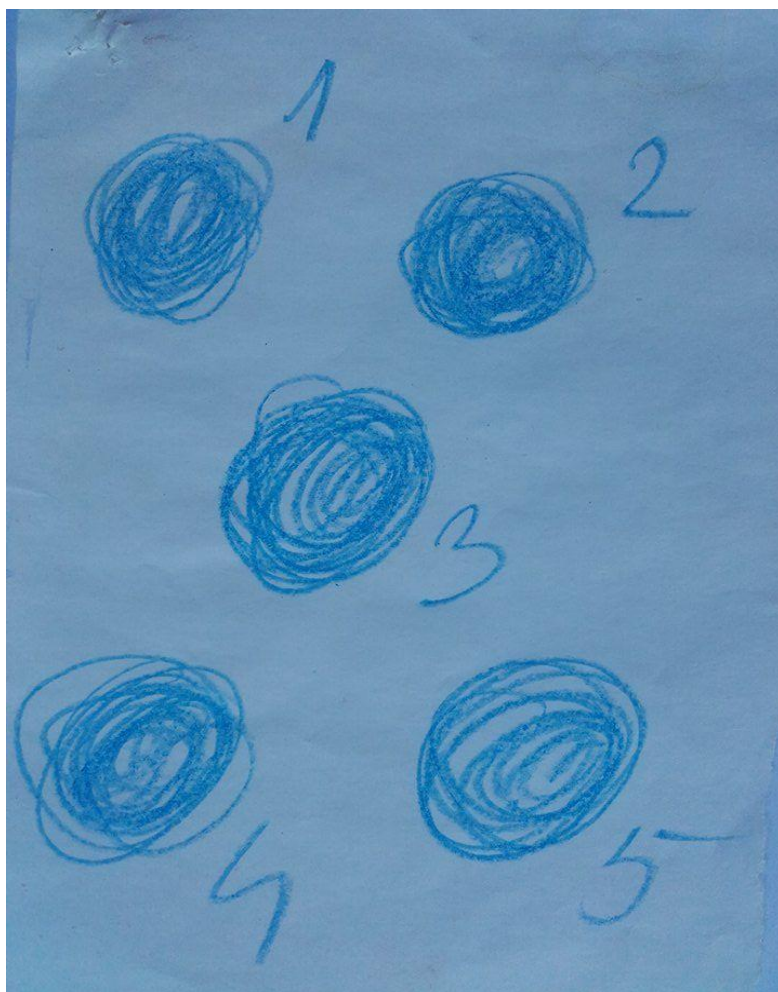

Obrázek č. 6. 1. – Můj nejhezčí zážitek

Klientka malovala obrázek č. 6. 1. s chutí. Popisovala, že nejšťastnější je tehdy, kdy je s celou rodinou pohromadě. Dokonce to doplnila i textem. Obrázek oproti ostatním infantilně znázorněn, podtrženo zdobnělinami v textu. Na tomto obrázku můžeme vidět asi nejvíce patologie z celé produkce. Také je alarmující výrazný regres ve výtvarném

projevu. Obrázek odpovídá produkci tak 8 letého dítěte. Vše je znárodněno schématicky v prvním plánu, žádný pokus o vyobrazení postav s křivkami. Rozdíl mezi pohlavím osob je poznat jen v užití barev a sukní. Autorka zatřela celou čtvrtku symptomatickou růžovou barvou, čím více se snažila namalovat obrázek vstřícným a láskyplným sdělením, tím jsem o ni měla větší obavy. Vidíme 6 postav, všechny mají nad sebou popisek s tím, kdo je kdo. Jsou čelem k nám, ale bez obličejů. Jediný výraz tzn. oči a ústa, má autorka. Ta má místo šatů velké srdce. Stojí mezi otcem a bratrem – ten má také srdce, ale obrácené a na kalhotách. To mě přivedlo k otázce, jakou roli má a měl v jejím životě bratr. S tím se ale prý nebaví a víc neřekla. Zajímavé je, že ženy na obrázku jsou znázorněny jako šicí panny, na jedné noze. Muži jsou rozkročení, ženy znázorněny staticky. To mě přivedlo k myšlence, že autorka může vnímat ženy, jen jako věšák na oblečení, bez možnosti jakékoliv dynamiky. Nějak mi to rezonovalo s myšlenkou o bezvýchodnosti její situace – vnímá, že by mohla žít jinak, ale může mít pocit, který vychází z její primární rodiny, z výchovy, že si to zaslouží. Že jako žena nemusí zastat více. Nade všemi je duha. Ta mě zase přivedla, podobně jako občasná dualita v obrázcích na myšlenku k nevyhraněné sexuální orientaci. To ale vzhledem k častému výskytu ve tvorbě toxikomanů a vzhledem ke klientčině zaměstnání, není nijak určující. Nejspíše to bude souviset spíše s vnímáním ženskosti a používání jí. Bohužel jsem se klientky nezeptala na její věk na obrázku. Přišlo mi, že jakýkoliv zásah v podobě otázky jí přivádí do úzkých, reagovala hostilitou. Striktní jednání mě potěšilo, šlo o jiný mechanismus, než byl obvyklý infantilní projev.

Téma Můj nejhezčí zážitek

Obrázek č. 7. 1 – KTC

KTC č. 7. 1 je nakreslen na výšku. Skvrny opět velice výrazné – velké. Všechny stejně barevné a to světle modrou s velkým množstvím prosvítající bílou. Pořadí režírované. Z celkového dojmu KTC jsem usoudila, že hostilita z předchozího obrázku přetrvává. Zkouší mě, nebo už jí kreslení skvrn nebaví. Přesto z užití modré barvy v kontextu toho, že přinesla další obrázek, usuzuji, že vůle a chuť pokračovat tam je.

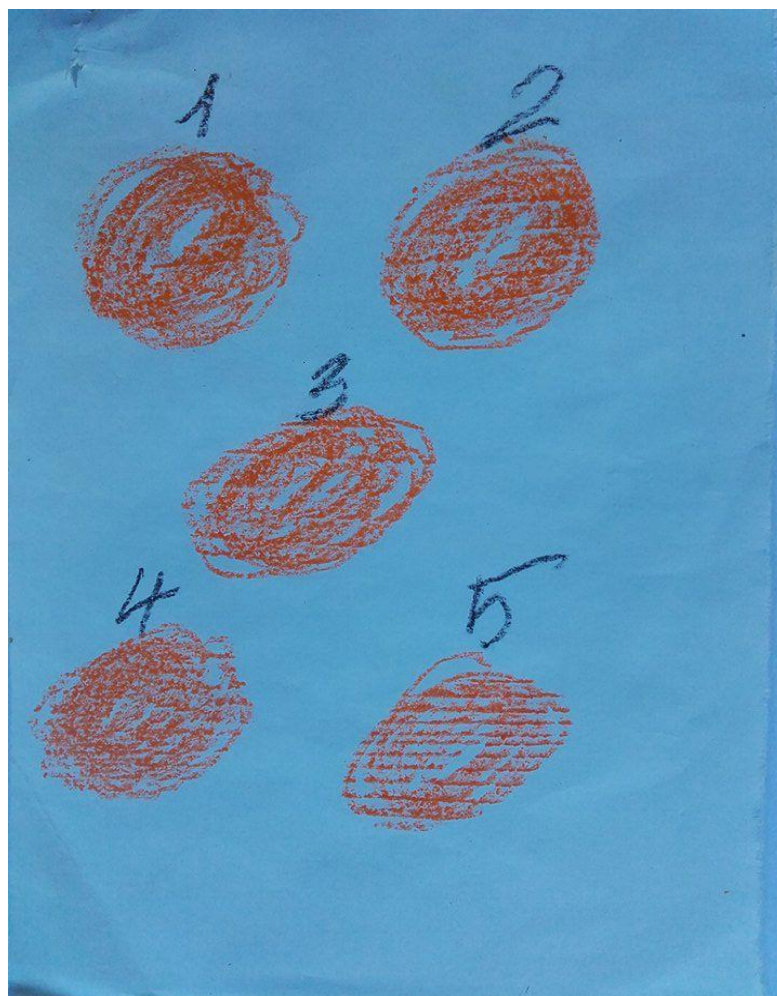
Obrázek č. 7. 2 – Můj nejhezčí zážitek

Marie mi předala téměř totožný obrázek, opět měla sama od sebe chuť si téma přepracovat. Tentokrát však nemají obličeje všichni. Růžová je již upozaděná, znázornění žen s jednou nohou přetrvává. Barvy duhy v nebi se také opakuje. Pásovitě zobrazení, ale oproti prvnímu se snaží dodržovat tři plány. Do prvního plánu dala houby. Obrázek na mě působí psychedelickým dojmem, zkusila jsem se tedy s odkazem na znázorněné houby zeptat na užívání jiných drog, než je pervitin. Negovala. Překvapilo mě i jiné užití barev, prý si opatřila svoje. Taktně jsem naznačila, že bude muset používat zase původní vodové barvy, nevadilo jí to. Výraznou černou postavou, kterou je znázorněn otec, chtěla poukázat na jeho důležitost v rodině. Zajímavé je, jak je černou barvou z otce ušpiněna také postava matky. Obviňuje klientka z chování matky otce, nebo naopak? Klientka utrousí, že se otec nikdy neměl k matce vracet. Více mi bylo vysvětleno až při popisu koláže.

Všíkala jsem si, že klientky stav se zhoršuje, měla problémy se zákazníkem, do kterého se zamilovala. Muž byl řidič kamionu, který měl doma ženu a děti, přesto se na cestách zastavoval u Marie pro služby, ta mu však poskytovala vše zdarma a dobrovolně.

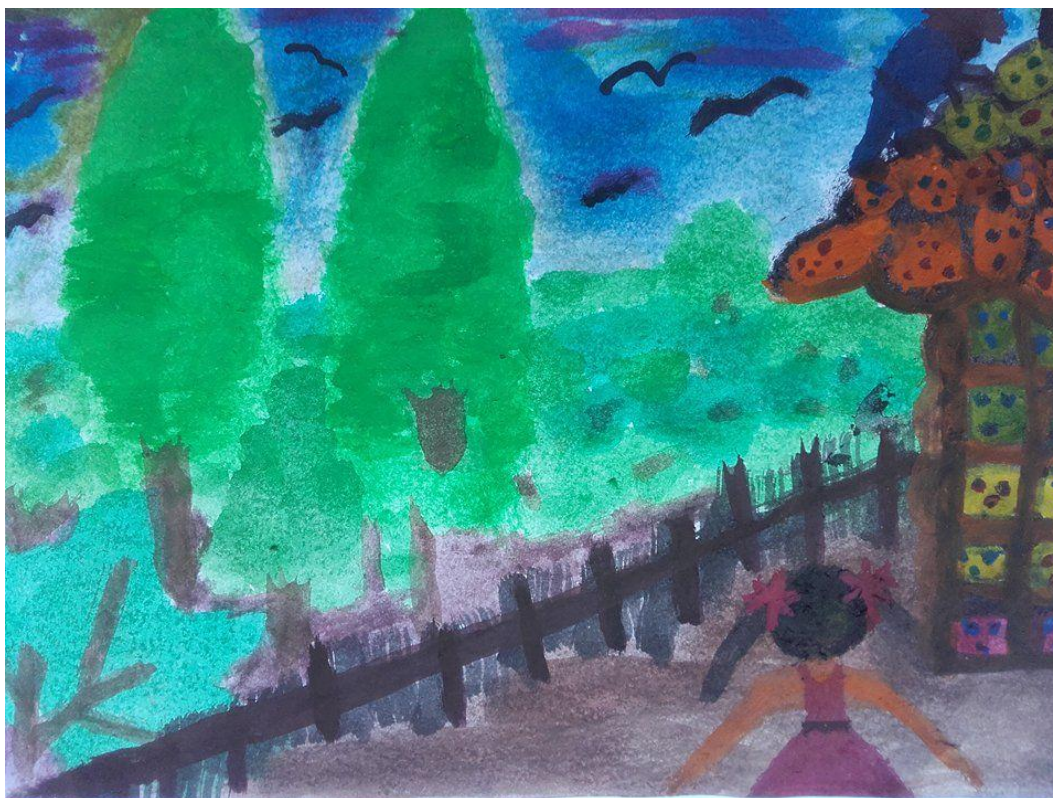
Poukazuje však na zamilovanost pouze z její strany. Také v tomto období užívala více pervitinu a také se ocitla zcela bez finančních prostředků, které prohrála v automatech. Malovat chtěla dál, ale nebyla příliš sdílná. Poprvé na mě dopadl pocit zodpovědnosti a přišlo mi, že jsem nenaplnila klientčino očekávání, jakoby si uvědomovala, že obrázky volá o pomoc a já jí neslyším, nijak jí nepomáhám. Více v kapitole „nástrahy...“.

Téma Perníková chaloupka

Obrázek č. 8. 1 – KTC

Formát na stojato. Veliké, intenzivně barevné, oranžové skvrny. Poprvé jiné pořadí. Vzhledem k zadanému tématu, kde se obvykle řeší problém závislosti, či sourozenecký problém KTC zcela odpovídají. Z užití stejné barvy jsem měla obavy, že se klientce nebude do malování a kontaktu s se mnou chtít, ale s obrázkem si dala záležet.

Obrázek č. 8. 2 – Perníková chaloupka

Z obrázku jsem byla mile překvapena. Marie používala více vody i více barev. Více odstínů modré a odvážíla se dát i růžovou barvu do nebe. Jak se dalo předpokládat z tématu, které je důležité a klade se na něj větší důraz při práci se závislými, velikou péči věnovala vybarvováním jednotlivých „perníčků“ na chaloupce, to může odkazovat na neurotický potenciál, nutkavost při opakovaném „tečkování“. Obličej, které můžeme vidět, jak hledí z perníčku, nám mohou napovídat paranoidní stav klienta. Přisuzuji to větší míře intoxikovanosti v týdnech předešlých a také obtížností v domě, ve kterém bydlelo plno dalších narkomanů. Prvně použila v obrázku úhlopříčku a to protestanskou, přišlo mi, že najednou začíná přemýšlet o nějaké budoucnosti. Postava Mařenky je otočena zády. Mezi stromy se snažila i o více odstínů barvy zelená. Jeníček je znárodnět velmi nenápadně na střeše. Klientka mě na něj musela upozornit. Chaloupku, která je na konci plotu a klientčin udivený pohled, který může být naznačen Mařenky roztažené ruce mi říkal, že si klientka mohla uvědomit, jakým problémem pro ni je závislost. Domněnku podpořil fakt, že po

letech, kdy si klientka drogu intravenózně aplikovala, přešla na méně rizikový způsob užívání a to je kouření pervitinu z alobalu. Pro narkomana je toto rozhodnutí velikým krokem, jelikož závislost není jen na užití látky, ale i na způsobu její aplikace. Vzhledem k tomu, že klientka trpí hepatitidou typu C. je toto rozhodnutí také velikým krokem k opatrnosti při přenosu nemoci. Klientka to vysvětlovala, že se jí z jehel už dělá špatně. Marie se v této době také začala stýkat z výrazně mladším mužem, který také bral (oproti ní, on aplikoval jehlou). Jím může být Jeníček, který na chaloupce loupe perníček. Marie přítelovi obstarávala pervitin ze svých zdrojů.

Stále chybí stíny, díky kterým objekty na obrázku lítají, ale výtvarný posun vnímám díky použití třech plánů, úhlopříčky a vody.

Téma Perníková chaloupka

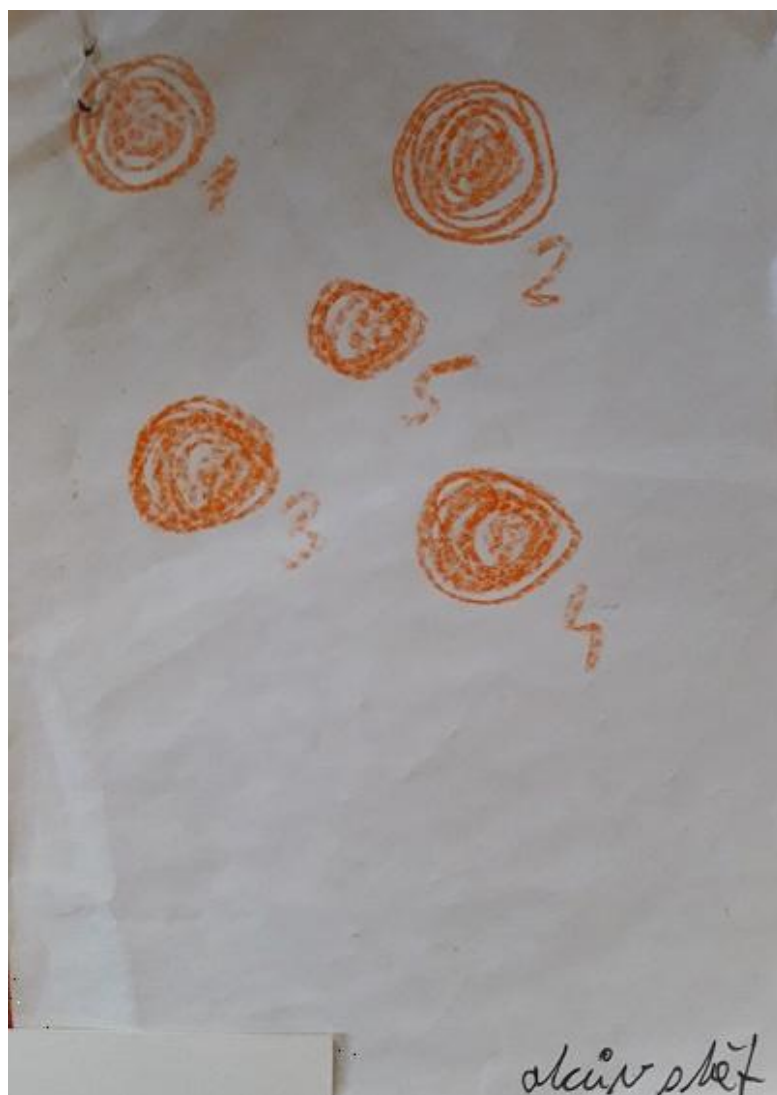
Obrázek č. 9 – Perníková chaloupka

Klientka opět sama ze své iniciativy namalovala znovu obrázek na téma Perníková chaloupka. Měla potřebu zkusit si interiér. Začala mluvit o tom, že raději maluje, než aby hrála automaty, pro mne velice cenná informace. Trochu si tím vysvětluji urputné

rámování postav a detailů. Může si tím nahrazovat stále se opakující stání u automatu a mačkání tlačítka, utíkání od reality do, pro ni, bezpečného prostoru. Mírná hostilita, kterou k mé osobě prokazovala u předchozích obrázků na téma rodiny, se vytratila. Neuměla jsem si však vysvětlit, proč témata předělávala. Věděla, že může malovat, nebo kreslit i libovolná témata. Možná mi předkládala něco, co jsem neviděla, tak mi to namalovala znovu. Snažila jsem se Marii věnovat více energie a času. V průběhu setkávání se s Marií mě bohužel nenapadlo, nechat Marii malovat narativně, obrázek vypadá, jako pokračování příběhu.

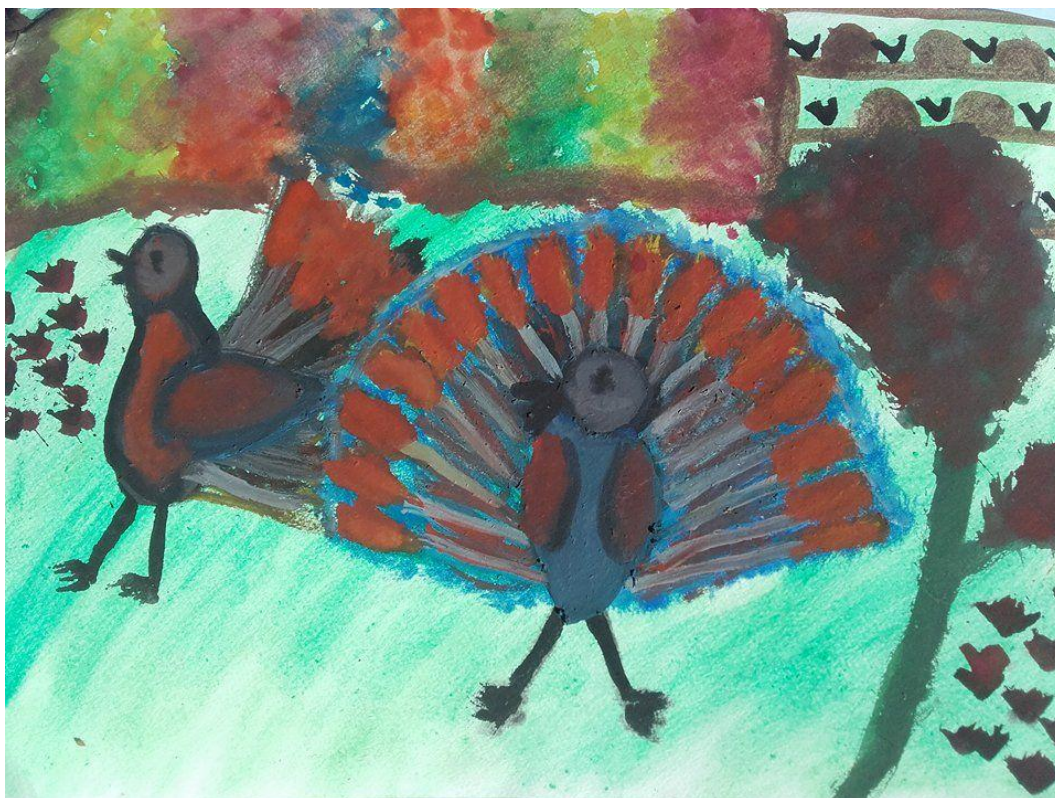
Na obrázku v pravém dolním rohu vidíme čarodějnici, která se chystá naloženého Jeníčka hodit do kamen. Při několikátém pohledu na čarodějnici si můžeme všimnout další tmavě zelené postavy, která stojí za ní – někdo, kdo jí vede ruce a našeptává jí do ucha. Vzhledem k umístění na identifikačním místě, se můžeme ptát, kdo zapříčinil to, že čarodějnice jedná tak jedná? Ví klientka, kdo by byl tou čarodějnici? Potřebuje někoho označit? Postava Jeníčka má sklíčený výraz, postava opět neuchopená, bez reálných proporcí, dlaně znázorněné, jako by šlo o slaměného panáka. Napadá mě souvislost, kdy Marie dělá z osob věci. Tak jako panny v obr. č. 6. 1 a 7. 2. Jaké plynou výhody z toho, že lidé jsou takto emočně oploštělí? Ale Jeníčkově se na lopatě evidentně nelíbí. V horním pravém rohu je černě znázorněná Mařenka, která je za mřížemi. Ptala jsem se Marie, jak to má s policií a soudy, prý dobře, nikde nic neplatí a jelikož nic nemá, nic jí nevezmou. Také mě napadla úvaha o léčebném zařízení, ale to Marie odmítá, ne že by nechtěla, což je pokrok, ale protože má mnoho psů a ty nemá kam dát. Kamna působí antropomorfně a připomínají studni z obrázku Červená Karkulka. Na zdi visí připevněná lopata, jejíž násadu spaluje oheň.

Téma Otcův svět

Obrázek č. 10. 1 - KTC

KTC č. 10. 1 je nakreslen na výšku. Vše jednou barvou a to oranžovou. Skvrny v horní polovině papíru. Pořadí nezvyklé, v místě „podpisu“ je skvrna trhnutá směrem dolů, začíná v metafyzické rovině, což může značit vyhýbání se podstaty problému. Celkově působí KTC výrazně, naštvaně, skvrny nejsou zcela vybarveny – spíše do spirály. S kombinací s barevností obrázku č. 10. 2 mi přišla jasná větší míra intoxikace.

Obrázek č. 10. 2 – Otcův svět

Autorka na druhou stranu obrázku napsala kromě podpisu, místa i čas, kdy malovala obrázek a to 01:45h. Mohu si z toho domýšlet, že chtěla, abych věděla, že je velká pravděpodobnost, že je tentokrát více, nežli méně pod vlivem drog. Pozitivní bylo, že opět odolala pokušení jít do herny a na místo toho malovala.

Obrázek má pro mne velice netradiční ztvárnění. Na obrázku, který si nejprve natřela tentokrát výraznou světle zelenou barvou, namalovala dva pávy. Ztvárnění otce a jeho světa Marii velice zúzkostňovalo, pro to se asi otce rozhodla znázornit jako zvíře. Toxikomani většinou mají problém se ztvárněním postav, častěji se objevují antropomorfní útvary. Klientka se s tím tedy vypořádala po svém, přestože měla již zkušenost s malováním postav. Nechtěla o obrázku moc mluvit, když jsem se ptala proč zrovna páv, odpověděla, že se jí pávi líbí a otec rád pracuje na zahradě. Přisuzuje Marie vlastnosti páva, jako pýchu, natřásanou krásu, svému otci? Může být páv – otec pyšný na ni? Přeci jen Marie tvrdí, že pracuje v Rakousku a svoji finanční situaci demonstruje na Vánoce dárky. Ocas páva připomíná vyskládané sirky, bojí se Marie, že stačí škrtnout a páv

i s jeho pýchou shoří? Páv kouká na samici, které jdou ze zobáku nějaké útvary, opět asi maskování – slov?

Téma Matka a dítě

Obrázek č. 11. 1 - KTC

KTC č. 11. 1 je nakreslen na výšku. Rozložení skvrn opět v horní části, znázornění je podobné jako u KTC předchozích, č. 10. 1. Barvy růžová v rovině „Ty“ a uprostřed, v rovině „Já“ pak světle modrá. V pořadí poslední skvrna v místě podpisu opět padající směrem dolů. KTC mi odpovídalo na interpretaci obrázku.

Obrázek č. 11. 2 – Matka a dítě

Marie už od předešlého obrázku opět začala používat větší formát čtvrtky, zde se jí podařilo toho udržet. Oproti jiným, kde už se pokouší o udržení prostoru, zde pracuje více se symboly. Na středu obrázku vidíme veliké, všeobjímající srdce. Rozpražené ruce drží ostré třmeny. Pod srdcem je útvar, který může připomínat ženský genitál. Po obou stranách je žena. Spíše než matku s dcerou vypadají na stejně staré ženy. Obrázek působí zrcadlově, rozdělený na dvě poloviny. Rozdělení vnímáme také u rozdělení úkolů. Nad ženou vpravo je branka a míč, odkazující na hru a nad druhou ženou je žehličí prkno se žehličkou a prádlem. Myslím, že zde nastal moment, kdy byl zřejmě navázán terapeutický vztah a obraz tedy může zobrazovat klientku a mě. Otázkou je, s čím si klientka hraje a co já mám žehlit. A může to být i naopak? Že já si hraji s klientkou a analyzuji její obrázky, protože potřebuji napsat bakalářku a tím něco vyžehlit? Vzhledem k tomu, že mezi arteterapií jsem se s Marií vídala ještě jako pracovník terénní služby a ano, jisté věci jsem za ní žehlila, asi bude pravdou první verze. Když opustím myšlenku na sexuální podtext znázorněných velkých úst, může jít o upozornění o snahu komunikovat? Marie mi svěřovala spoustu běžných věcí, seznamovala mě se sousedy a pro mě bylo opravdu těžké

držet hranice. Neustále jsem se musela hlídat, abych udržela vztah klient – terapeut. Rozdělení obrázku na dva rozdílné světy mě uklidňovalo, že ty hranice stále vnímá.

Téma Loutkové divadlo

Obrázek č. 12 – Loutkové divadlo

Po interpretaci minulého obrázku jsem zadala klientce téma Loutkové divadlo. V tomto tématu můžeme odhadnout, jak je na tom klient s manipulací. Zda vnímá, že s ním manipuluje někdo jiný, nebo se spíše snaží tahat za provázky on. Z obrázku jsem měla velice pozitivní dojem. Klientka zůstala u většího formátu. Vybrala si celkem složité zobrazení, kde vidíme sedící dětské publikum čelem vzad, jsou tam jak děvčata, tak kluci, uprostřed scény s odehrávajícím se představením a dva loutkovodiče.

Na scéně vidíme mladého muže, který tasí meč a vedle otočená dívka. Vše se ale odehrává pouze na scéně. Vodiči jsou různého pohlaví a autorka měla zřejmě snahu zvýraznit to, že se usmívají. Horizont se jí podařilo narušit předsazeným podiem, nevzniká už tak pásovitost. Obrázek působí jasněji, barvy jsou čistější. Ze znázorněných scén usuzuji, že se autorce podařilo uhnout ze zarytých pohledů na věc – na svoji situaci. Že si začala uvědomovat variabilitu života. Autorka si pochvaluje

změnu užívání pervitinu kouřením a k jehle se vrátit nechce. S přítelem je stále, ale klidný vztah to prý není.

Téma Rodinná koláž

Obrázek č. 13 – Rodinná koláž

Na tvorbě koláže si Marie dala záležet především při výběru vhodných zástupců členů rodiny. Dokonce měla potřebu mi ukázat fotky členů rodiny, abych ocenila jejich podobnost s obrázky vybraných z časopisů. Marie byla velice sdílná a nechala mě se doptávat na pro ni nepříjemné zážitky.

Uprostřed koláže vidíme spokojeného bratra s přítelkyní v medailonku. Bratr, kterého autorka popisuje jako „slušňáka bez dluhů“ s ní neudrží kontakt. Zavrhl jí, když se dozvěděl o jejích problémech s drogami. Napravo od něj stojí zamračený Mariin manžel Adam, který je původem z Afriky. Marie u budoucího manžela bydlela jako kamarádka a brali se jen kvůli vízové povinnosti. Přesto autorka trvala na všech tradičních náležitostech, jako je požádání o její ruku u otce, veliká svatba a házení kytice. Manželé

jsou stále, i když Adam má dvě děti se svojí nynější přítelkyní a momentálně je ve výkonu trestu za distribuci omamných látek. Marie na něj ráda vzpomíná, stále patří do její rodiny. Léta s ním nekomunikuje, jeho přítelkyně to jí i jemu znemožňuje. Po jeho boku je celkem nenápadně a černobíle znázorněna klientka. Pod klientkou je hlava otce, kterému přikreslila knírek. O otci mluví jako o Bohovi, který drží celou rodinu pohromadě a celá rodina ho téměř uctívá. Celý život má invalidní důchod přesto pracuje, má rád zahradu, zvířata a je prý velice dobromyslným člověkem, který vždy miloval klientčinu matku. Napravo od něj je Mariina sestra, se kterou má nejvřelejší vztah ze sourozenců. Jako jediná ví pravdu o jejím způsobu života a obživy. Má tři děti, které mají dva otce, se kterými se nestýkají. Měla velké finanční problémy, které jí Marie pomáhala řešit. Vedle ní je znázorněný její nynější druh, který přijal všechny děti za své. V horní polovině vidíme především stromy, zeleň a velké květy. Mezi tím je druhá sestra s manželem a dětmi. Sestra pracuje jako cukrářka v Německu a prý se její rodině daří velice dobře. Marie má problém s její okázalou nadřazeností a v kontaktu nejsou. Na levé straně od středu je černobíle vyobrazena matka a babička. Matka drží za ruku vnouče od Mariiny sestry. Prý ho často hlídá. Na otázku, proč je matka v takové vzdálenosti od otce se Marie rozpovídala: „*Matka sice žije s tátou, ale pro mě skončila, když si našla milence, který jí úplně zblbnul. Hrozně zhubla, začala hrát automaty a téměř všechny nás zadlužila. Když se to provalilo, vykašlala se na nás na všechny a na pár let zmizela a nic jí nezajímalo. Nebyla mi ani na svatbě a to jsem jí prosila. Pak se ten její zastřelil pistolí na prasata na jejím gauči a táta jí vzal zpět. Ted' se o něj stará*“. Zeptala jsem se Marie, co všechno matce nemůže odpustit a jaký vztah k ní má dneska. Marie: „*kvůli matce jsem začala šlapat, když jsem nedodělala učňák, nastoupila jsem do fabriky, jednoho dne jsem potřebovala vyzvednout a prosila jsem matku o odvoz, ta mi řekla, že pro mě dojede známej. Ke známýmu jsem nastoupila do auta a on mi chtěl po cestě ukázat nějaký podnik. Byl to bordel a máma mě tam nechala zaplatit její dluhy. Prostě mě prodala do bordelu. Neuměla jsem ani nandat šprcku. To bych dneska i přežila, ale to, že nás opustila jí nechci odpustit nikdy.*“

Na koláži si můžeme povšimnout mnoho červených plodů a hroznů, také jezu a černobílého jezírka, což mě odkazovalo na otázky kolem těhotenství a interrupce. Marie pokaždé otěhotněla se svým pasákem a do každého z nich byla zamilovaná. Když jsem se

zeptala, jak to že má na koláži jen jednoho partnera, který ani partner nebyl, okamžitě zareagovala slovy: „nemůžu je tam všechny dát, vždyť bych vypadala jako kurva. A Adama zná táta a má ho rád, takže už je to rodina“. Na zastření skutečností nás může odkazovat všudypřítomná flóra. Marie je spolu s matkou a babičkou jedinými černobílými postavami na koláži. Podobnost s nimi neguje. Její postava je nejmenší, tak jako na obrázcích z rodinného prostředí. Věřím, že pro Marii je její rodina velice důležitá a oceňuji, že se stále snaží být s nimi v kontaktu. Vnímám však idealistické znázorňování jich. Všichni se usmívají, zalití v květinách a zvířatech. Myslím si, že Marie svoji zlobu na ně stáhla do sebe, to jí může bránit v rozhodnutí změnit svůj postoj k sobě a ke svému životu.

6. 6. Shrnutí

Klientka, jejíž kazuistiku popisuji, byla více či méně neustále intoxikována. Vzhledem k její délce užívání jsem tedy musela počítat s tím, že její vnímání reality bude posunuto o něco více než o tzv. zdravého jedince. Vzpomínky jsou zastřené, nebo vytěsňené. Nad artefaktem se tedy mohu celkem bezpečně vyptávat. Jako další výhodu arteterapie a to zejména při práci v mém terénu vnímám fakt, že je to pro klienty nové. Většina z žen - prostitutek, se kterými jsem o arteterapii mluvila, nebo se kterými jsem malovala, nadchnula zvědavost.

V úvodu jsem se zmínila o problému dělat arteterapii s někým, kdo si o ní ani neřekl. Přestože jsem nestanovila jasné hranice a nevěděla jsem s jakou zakázkou pracuji, podařilo se mi s Marií dosáhnout několika pozitivních změn jak ve výtvarné produkci, tak v jejím životě a snad i mírného pohledu na něj. Klientce se podařilo dostat do produkce vodu, prostor, tři plány, přestala barvy špinit. Také jejím figurám se dostalo objemu. Produkce, ani klientka nebyly již tak křečovité. Jako jeden z problémů však vnímám fakt, že jsem si vlastně dala cíl místo ní, chtěla jsem, aby se začala léčit ze svojí drogové závislosti, ačkoliv o tom sama zprvu nemluvila. Tím jsem mohla přehlížet některé signály, které šly jiným směrem.

Marie během doby, kdy jsem s ní pracovala, došla k mnohým pozitivním změnám. Drogy začala užívat méně rizikovým způsobem, bydlela již samostatně, bez ostatních prostitutek a neprodávala se na ulici. Začala mluvit jak o léčbě hepatitidy, tak o léčbě závislosti. Práce s Marií měla tedy svá pozitiva, bohužel, je taková práce velice špatně uchopitelná na

rozsah klientčin potřeb pro změnu. Sociální patologie je zde v takové míře, že je nevyhnutelná dlouhodobá léčba v zařízení, nejlépe k komunitě.

7. Možné nástrahy arteterapeutické práce v terénu s danou cílovou skupinou, etický problém

V úvodu popisuji terén, místa, kde jsme malovali s Marií. Jako budoucí arteterapeut jsem musela zapomenout na pohodlí malování v ateliéru, na malování u stolu. Využívalo se místa, kde to jen trochu šlo. Musela jsem si zvyknout na časté vyrušování, telefony a odbíhání klientek. Musela jsem více fungovat jako člověk, než jako terapeut – ve smyslu být více osobně zainteresována a podělit se i o své příběhy. Musela jsem si poradit s jakýmkoliv tématem. Myslím, že jedno z mých velkých pochybení bylo neutvoření si jasných hranic. U některých děvčat jsem se stávala spíše kamarádkou, u které měly jistotu, že nikomu nesmí nic říct. Těžko se mi pak pracovalo, přechod z rozhovoru o věšení prádla do pokusu o terapeutickou práci mi šel dost neobratně.

Veškeré pomůcky jsem si vozila s sebou v autě. Často se stávalo, že si klientky chtěly barvy, pastelky, čtvrtky, štětce, vlastně cokoli, nechat. Jelikož jsem jim chtěla také vyjít vstříc, nechávala jsem jim je. Z toho vyplývá další problém a to finanční náročnost na pomůcky a opravdu těžké udržení hranic.

V anotaci odkazuji na možnosti navázání terapeutického vztahu při arteterapii s klientkou v jejím prostředí a za předpokladu, že si o terapii vlastně neřekla. Na proces odkazuji i v praktické části výtvarnými artefakty. Také fakt, že Marie malovala některá témata sama od sebe znovu a sama od sebe a ráda mi volala s tím, že si je mam již přijet prohlídnout, může odkazovat na navázání vztahu. Plnila „úkoly“ nad rámec a přinášela mi i nezadaná témata, jen tak pro radost. Trochu jsem se zalekla veliké odpovědnosti a časové náročnosti. Pro výše uvedené skutečnosti mohu tedy arteterapii v terénu s danou cílovou skupinou doporučit, jen si neumím představit, jak by byla tato služba financována a supervidovaná. Jako nástroj pro změnu a pro nasměrování je však arteterapie v terénu vyhovující.

8. Závěr

V mé práci jsem došla k závěru, že arteterapie se závislou klientkou vydělávající si prostitucí, která se odehrává v jejím přirozeném prostředí, určitě smysl má. V praktické části jsem se snažila předložit argumenty, které vedly k její pozitivní změně. Jsem přesvědčena, že takto nastavena nízkoprahová služba, by pro tento druh terapie byla vhodná, protože si nedokážu představit, že by ženy v tomhle konkrétním stádiu samy někam docházely. Obzvlášť v takto vyloučených lokalitách, kde by se musely někam složitě dopravovat. V poslední řadě bych ráda podotkla absenci dynamiky skupiny, která mi u arteterapie pouze s jednou klientkou chyběla, doporučila bych tedy při práci zkoušet zorganizování vícečetné skupiny žen, na místě, které by vyhovovalo všem – ubytovna, klub. Tím by se snadněji nastavovaly pravidla a hranice, které jsou pro dobře vedenou terapii nezbytná.

Seznam použité literatury

FRANZ, Marie-Louise von. *Psychologický výklad pohádek: smysl pohádkových vyprávění podle jungovské archetypové psychologie*. Vyd. 3. Přeložil Kristina ČERNÁ, přeložil Jan ČERNÝ. Praha: Portál, 2011. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-7367-894-4.

FREUD, Anna. *Já a obranné mechanismy*. Praha: Portál, 2006. Spektrum (Portál). ISBN 80-7367-084-4.

CHMELÍK, Jan. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-739-6.

JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.

JANOUSHKOVÁ, Klára a Dana NEDĚLNÍKOVÁ, ed. *Profesní dovednosti terénních pracovníků: sborník studijních textů pro terénní pracovníky*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-7368-503-4.

KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, c2003. Monografie (Úřad vlády České republiky). ISBN 80-86734-05-6.

KALINA, Kamil. *Psychoterapeutické systémy a jejich uplatnění v adiktologii*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4361-5.

KALINA, Kamil. *Psychoterapeutické systémy a jejich uplatnění v adiktologii*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4361-5.

KÖNIG-HOLLERWÖGER, Rainer. *Na ulici-- u silnice: Rakousko - Česko*. Brno: Littera, 2009. ISBN 978-80-85763-50-8.

KRATOCHVÍL, Stanislav. *Základy psychoterapie*. 5., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-122-0.

KUTÁLKOVÁ, Petra, Jiří FRÝBERT a Jana POLÁKOVÁ. *Jde to i jinak!: analýza vztahů sexuální práce, zákonů a policie*. Brno: Rozkoš bez rizika, 2016. ISBN 978-80-270-0535-2.

MCWILLIAMS, Nancy. *Psychoanalytická diagnóza: porozumění struktury osobnosti v klinickém procesu*. Přeložil Hana DRÁBKOVÁ. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0943-0.

MIKO, Václav. *České milenky nacistů*. ISBN 8072295829.

NAKONEČNÝ, Milan. *Encyklopedie obecné psychologie*. Praha: Academia, 1997. ISBN 8020006257.

NEŠPOR, Karel. *Návykové chování a závislost*. 3., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-267-6.

PROCHASKA, James O. a John C. NORCROSS. *Psychoterapeutické systémy: průřez teoriemi*. Praha: Grada, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-766-4.

RINGDAL, Nils Johan. *Nejtěžší povolání světa: kapitoly z dějin prostituce*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-046-5.

ROTGERS, Frederick. *Léčba drogových závislostí*. Praha: Grada, 1999. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-836-9.

RUBIN, Judith Aron, ed. *Přístupy v arteterapii: teorie & technika*. Praha: Triton, 2008. Psyché (Triton). ISBN 978-80-7387-093-5.

ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Vyd. 2. Přeložil Jana KŘÍŽOVÁ. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-408-3.

ZIKMUNDOVÁ, M., WEISS, P. (2004): *Některé faktory ovlivňující ženskou prostituci*. Praktický lékař 2004, roč. 84, č. 3, 140-142 s. ISSN: 0032-6739.

Internetové zdroje:

<http://www.mvcr.cz/clanek/prostituce-a-obecne-zavazne-vyhlaske-obci.aspx>

<http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>